

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНИХ КОМУНІКАЦІЙ І МУЗЕЙНО-
ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
Кафедра туристичного бізнесу

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

РОЗВИТОК АРХЕОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ

здобувача вищої освіти
другого (магістерського) рівня
зі спеціальності 242 «Туризм»
освітньо-професійної програми «Туризмознавство»

ФОМІНА МИХАЙЛА ВОЛОДИМИРОВИЧА

Допущено до захисту:
Завідувач кафедри, доктор
культурології, доцент

БОЖКО
ЛЮБОВ
ДМИТРІВНА

Науковий керівник:
доктор культурології, доцент

БОЖКО
ЛЮБОВ
ДМИТРІВНА

Харків – 2020

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до магістерської роботи містить: 51 сторінку основного тексту; 5 додатків на 17 сторінках (5 рисунків, 11 таблиць); 61 джерело інформації. Мета роботи: розробити проект створення археологічного парку на острові Березань.

В магістерській роботі розглянуто поняття «археологічний туризм», особливості цього напрямку туризму, проаналізовано світовий досвід в формуванні та функціонування туристичних дестинацій, які створені на базі археологічних комплексів. Проаналізовано стан розвитку археологічного туризму в Україні, рівень його розвитку в Миколаївській та Одеській області, обґрунтовано перспективи створення кластеру археологічного туризму.

На основі аналіз було запропоновано проект археологічного парку на території острова Березань. Для створення археологічного парку необхідно створити систему інформаційного забезпечення, розробити комплекс екскурсій, організувати систему прийому туристів, санітарні зони. Для розвитку туризму на острові необхідно організувати систему івентів. Такі заходи дозволять захистити унікальні пам'ятки острову та підвисити рівень туристичного обслуговування.

Ключові слова: археологічний туризм, пам'ятка археології, об'єкт культурної спадщини, туристична дестинація, музей-скансен, археологічний парк.

ABSTRACT

Master's research paper consist of 51 pages of the main text; 5 application on 17 pages (5 figures, 11 tables); 61 references. The aim of the masters design is to develop a project for the creation of an archaeological park on the Berezan Island.

In the master's work studies the concept of "Archaeological tourism" and its components, features of this direction of tourism, the world experience in the formation and functioning of tourist destinations, which are created on the basis of archaeological complexes. in the paper has been analyzed the state of archaeological tourism in Ukraine, the level of its development in Mykolaivsky and Odesa regions has been the substantiated prospects of creating a cluster of archaeological tourism.

Based on the results of the analysis, has been proposed a project for an archaeological park on the territory of Berezan Island. The development of an archaeological park should include a number of elements: to develop an information support system, to create a complex of excursions, to organize a system for receiving tourists, sanitary zones. The development of tourism on the island necessary to organize an events system. Such measures will allow to save the unique monuments of the island and to increase the level of tourist service.

Keywords: Archaeological tourism, archaeological site, cultural heritage site, tourist destination, skansen, Archaeological Park.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ АРХЕОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ	12
1.1 Поняття археологічного туризму	12
1.2. Основні напрямки археологічного туризму	16
1.3. Туристичні потреби та археологічні туристи	17
Висновки до розділу 1	18
РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК АРХЕОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В СВІТІ ТА УКРАЇНІ	19
2.1. Міжнародні та національні організації що сприяють розвитку археологічного туризму	19
2.2. Розвиток археологічного туризму в світі	24
2.3. Стан розвитку археологічного туризму в Україні	27
Висновки до розділу 2	29
РОЗДІЛ 3. АРХЕОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ	31
3.1. Стан розвитку археологічного туризму в Миколаївській та Одеській областях	31
3.2. Кластер історико-археологічного туризму на території Миколаївської та Одеської областей	33
3.3. Проект формування археологічного парку на острові Березань	35
Висновки до розділу 3	43
ВИСНОВКИ	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	46
ДОДАТКИ	54

ВСТУП

Актуальність. Сучасна туристична індустрія переживає складний період. Пов'язано це з багатьма факторами. Політичні, економічні кризи останніх років привели до зменшення потоків потенційних туристів. В 2020 р. ситуація загострилась завдяки пандемії та карантинним обмеженням. В результаті UNWTO¹ взагалі поставило питання про рестарт туристичної галузі в загалі в цілому [57; 53].

Все це приводить до суттєвої трансформації ринку туристичних послуг. Одним з пріоритетних напрямів розвитку туристичної індустрії стає розвиток спеціалізованих напрямів відпочинку. Вони орієнтовані на індивідуальні, або на невеликі групи туристів, на відміну від масового пакетного туризму. Про переорієнтацію туристичного ринку на саме спеціалізований туризм свідчить аналіз статистичних даних про розвиток туризму за останні роки [27]. Одним з таких напрямів є археологічний туризм.

Значне місце археологічного туризму в туристичній індустрії зберігається протягом багатьох років. Відвідування археологічних об'єктів, музеїв та виставок, що містять археологічні колекції вважається одним з найпопулярніших напрямів.

На території сучасної України знаходиться колосальна ресурсна база для розвитку археологічного туризму. За довгі часи історії територія сучасної держави ставала не одноразово місцем зустрічі народів та цивілізацій. Кожен з них залишив свої матеріальні пам'ятки. Значна кількість з них має унікальне, світове значення, та є результатом складних історичних, політичних, етнічних, соціальних процесів. Деякі з них мають

¹ The World Tourism Organization (UNWTO), Всесвітня туристична організація

ознаки «Світової культурної спадщини» відповідно до визначення UNESCO² та заслуговує включення до відповідного списку [59].

Але на жаль, сьогодні більшість таких об'єктів мало відома як в Україні так і за кордоном. Вони руйнуються, розграбовуються, унікальні предмети зникають на просторах ринку незаконного обігу археологічних предметів, осідають в приватних колекціях. Все це має системний характер та потребує системного вирішення, з урахуванням світового досвіду. Одним з кроків може стати розвиток археологічного туризму. Популяризація археологічної спадщини дозволить організувати захист об'єктів від пограбування, приверне увагу до проблем культурної спадщини, дозволить збільшити фінансування наукових досліджень та охоронних робіт. Археологічний туризм систематизує відвідування та зменшить руйнівні наслідки антропогенного навантаження, надасть можливість забезпечити додатковим заробітком місцевих жителів. Він сприятиме патріотичному вихованню та дозволить підсвітити загальний рівень культури та освіченості наслідків, справжніх володарів цих великих скарбів [23, с. 230-234; 44, с. 204-210]. Розвиток археологічного туризму може також сприяти залученню іноземних туристів до України та підвищенню авторитету країни на світовому рівні [41, с. 57-58].

Аналіз існуючих туристичних ресурсів та статистики туристичних потоків дозволяє зробити висновок, що значний інтерес представляє Причорноморський регіон України. Він складається з узбережжя Миколаївської та Одеської областей. Саме курорти цих регіонів зазнають значного навантаження в літній сезон, вони мають розвинуту інфраструктуру і значну кількість пам'яток історії та археології. Це дозволяє ставити питання про формування туристичного комплексу – кластеру історико-археологічного туризму в регіоні. Більш того, на території регіону знаходяться археологічні пам'ятки регіону світового значення, які

² The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури

мають ознаки об'єктів світової спадщини за визначенням UNESCO [59]. Саме вони мають значну атрактивність в тому числі й для іноземних туристів.

Одним з унікальних комплексів світового значення в Україні є археологічні пам'ятки острову Березань (Очаківський район Миколаївської області). На сьогодні, археологічний комплекс є об'єктом постійного варварського пограбування з боку мародерів. Археологічні пам'ятки руйнуються, а скарби зникають на аукціонах та в приватних колекціях. В літні часи, на острові працює експедиція інституту Археології НАН України, але це не вирішує проблеми. Розташований в безпосередньої близькості від курортів Рибоківка та Очаків острів є об'єктом відвідування диких, не організованих груп туристів. Вони залишають за собою сміття та руйнують пам'ятки, крім того порушують елементарні правила безпеки ставлять під небезпеку свої життя і здоров'я. Таким чином природна перлина, що прикрашена пам'ятками археології перетворюється на небезпечний смітник та ельдорадо для шукачів легкої наживи.

Ця проблема може бути частково вирішена за рахунок створення Археологічного парку на території острову. Завдяки цьому об'єкт може бути збережений для наступних поколінь та сприятиме популяризації культурної спадщини України та підвищенню іміджу країни.

Предметом роботи є археологічний туризм.

Об'єктом роботи є проект створення археологічного парку на острові Березань.

Мета роботи: розробити проект створення археологічного парку на острові Березань.

Завдання роботи:

- проаналізувати теоретичні основи археологічного туризму, історію його виникнення та розвитку;
- виявити специфічні риси і особливості даного виду туризму;
- розглянути основні напрями археологічного туризму;

- розглянути особливості розвитку археологічного туризму та світовий досвід формування туристичних об'єктів на базі пам'яток археології в світі та Україні;
- розглянути стан розвитку археологічного туризму в світі та Україні;
- проаналізувати стан розвитку археологічного туризму на території Одеської і Миколаївської областей;
- проаналізувати фактори і проблеми розвитку археологічного туризму в регіоні;
- розглянути ресурсний потенціал острова Березань;
- розробити програму розвитку туристичної дестинації та формування археологічного парку на базі об'єктів острова Березань та його популяризації в Україні та світі.

Для вирішення поставлених завдань використовувалися такі методи: описовий, історично-географічний, порівняльно-географічний, математичний, картографічний, методи прогнозування й планування, статистичний та ін.

Практичне значення роботи полягає в тому, що результати можуть бути використані для викладання курсів «Спеціалізований туризм», «Історико-археологічний туризм», «Туристичне краєзнавство», «Туристичні ресурси України». Також результати можуть бути використані адміністрацією Національного історико – археологічного заповідника «Ольвія» в процесі формування та впровадження плану розвитку заповідника та острова Березань.

Під час роботи вперше було визначено та проаналізовано теоретичну базу археологічного туризму. З'ясовано, що цей вид туризму не вивчено в повній мірі, немає чіткої класифікації та видів археологічного туризму. Було запропоновано заходи щодо розвитку філії Національного заповіднику «Ольвія».

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати роботи викладені у наукових виданнях: Селевко В.Б., Фомін М.В.

Археологічний туризм як перспективний напрям розвитку активно-пізнавального туризму в Україні // Туристичний бізнес: Світові тенденції та пріоритети. Матеріали VII міжнародної науково-практичної конференції з нагоди 10-річчя кафедри туристичного бізнесу (20 листопада 2015 року). Харків: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2015. С. 230-234; Фомін М.В., Шевцова О.О. Археологічний туризм в Україні: перспективи розвитку // Матеріали VII міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми методики навчання історії, правознавства та суспільствознавчих дисциплін». Харків, 2015. С. 204-210; Фомин М. В. Археология Святой Земли или об экспедиции Святой Елены // «Византийская мозаика»: Сборник публичных лекций Эллина-византийского лектория. Харьков: Майдан, 2018. Выпуск 6.С. 123-130; Фомин М. В. Сердце Византии – Собор Святой Софии // «Византийская мозаика»: Сборник публичных лекций Эллина-византийского лектория. Харьков: Майдан, 2019. Выпуск 7. С. 72-78.

- Матеріали конференцій і тези доповідей: Фомин М. В. Худешенко А.Ю. Возможные пути сохранения историко-археологического наследия Крыма // Материалы X научной конференции «Ломоносовские чтения» 2011 г. и X Международной научной конференции студентов, аспирантов, и молодых ученых «Ломоносов 2012». Севастополь, 2012. С. 104 – 105; Домановський А. М. Фомин М. В. Роль археологического туризма в формировании интереса к родной истории у молодежи // Молодь у соціокультурному просторі України. Матеріали міжвузівського науково-методичного семінару. Харків, 2011. С. 65; Фомин М. В. Археологический туризм как способ сохранения культурного наследия // Методологія досліджень та сучасні соціальні, економічні, технологічні проблеми розвитку суспільства. Збірник тез доповідей науково-практичної конференції науковців, викладачів, спеціалістів. Харків, 2011. С. 271-272; Фомин М. В. Худешенко А.Ю. Археологический туризм в Украине. Перспективы развития // Историко-культурное наследие Причерноморья: изучение и использование в образовании и туризме: Тезисы докладов. Сер.: История,

археология. Ялта: РИО КГУ, 2011. С. 115-117; Фомин М. В. Развитие комплексных экскурсионных программ на примере Национального заповедника «Херсонес Таврический» // Соціально-економічний розвиток суспільства на засадах реалізації кластерного підходу. Збірник матеріалів міжнародної конференції. Харків, 2012. С. 87-88; Фомин М. В. Археологический туризм или как изменить будущее // Историко-культурное наследие Причерноморья: изучение и использование в образовании и туризме. Международная конференция. Ялта, 2013. С. 58; Фомин М. В., Манжаренко И. Н. Проблема вовлечения памятников Национального заповедника «Херсонес Таврический» в экскурсионные программы // Историко-культурное наследие Причерноморья: изучение и использование в образовании и туризме. Международная конференция. Ялта, 2013. С. 31-32; Фомин М. В. Тищенко А.В. Шкода Я.Л. Виноделие как элемент культурного наследия // Историко-культурное наследие Причерноморья: изучение и использование в образовании и туризме. Международная конференция. Ялта, 2013. С. 55-56; Бабенко Е. Г., Фомин М. В. Проблемы сохранения культурного наследия и развития туризма в Украине // Материалы Научной конференции «Ломоносовские чтения» 2014 года и Международной научной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых «Ломоносов-2014». Севастополь: ООО «Экспресс-печать», 2014. С. 314; Фомин М. В. Проблема розвитку археологічного туризму в Україні // Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю «Соціально-політична активність молоді в умовах формування громадянського суспільства». Харків, 2017. С. 57-58; Лиман С.І., Фомін М.В. Інноваційний підхід до розвитку туристичних ресурсів Національного заповідника «Ольвія» // Туристичні тренди – 2017: інновації, бренди, дестинації. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 10-річчю кафедри туристичного бізнесу ХТЕІ КНТЕУ. Харків: «Цифра-Принт», 2017. С. 49-51; Фомін М.В. Проблеми збереження архітектурно-археологічної спадщини та шляхи вирішення // Тези доповідей 73 науково-технічної конференції Харківського

національного технічного університету будівництва та архітектури. Харків: ХНУБА. 2018. С. 34-35; Санюк І.В., Фомін М.В. Проблема розвитку археологічного туризму на півдні України // Стан та перспективи розвитку обліку, фінансів та підприємництва в умовах трансформації економіки: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції. К.: ГО «Київський економічний науковий центр», 2020. С. 60-63; Безкоровайна І. М. Фомін М. В. Проблема надтуризму та її вирішення шляхом раціоналізації туристичного навантаження // Світовий та вітчизняний досвід функціонування туристичних дестинацій. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Харківський торговельно-економічний інститут КНТЕУ). Харків: «Цифра-Принт», 2020. С. 96-97; Фомін М. В. Археологічний туризм та віртуальні подорожі // Світовий та вітчизняний досвід функціонування туристичних дестинацій. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Харківський торговельно-економічний інститут КНТЕУ). Харків: «Цифра-Принт», 2020. С. 122-124.

Робота складається з трьох розділів. У першому розділі розглянуто теоретичні засади поняття «археологічний туризм». У другому розділі досліджено стан розвитку археологічного туризму в світі та Україні. У третьому розділі наведено аналіз туристичних ресурсів південного регіону України (Одеська, Миколаївська області), розглянуто питання створення кластеру археологічного туризму, запропоновано програму створення археологічного парку на острові Березань.

При написанні роботи було використано 61 джерело інформації.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ АРХЕОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ

В останнє десятиліття розвиток археологічного туризму на міжнародному ринку характеризується стійкими темпами зростання. В більшості випадків подорожі передбачають елементи екскурсійної програми що включають знайомство з історичними та археологічними пам'ятками. Але саме поняття археологічного туризму не визначено в спеціалізованій літературі.

1.1 Поняття археологічного туризму

Дефініція археологічного туризму. Не дивлячись на довгу історію³, популярність⁴ та значний досвід в організації турів⁵ археологічний туризм не має навіть однозначного визначення в вітчизняній туристичній науці. Так «Українська Wikipedia» надає наступне визначення: «Археологічний туризм - це різновид туризму, метою якого є відвідування місцевості, пов'язаної з археологією та археологічними розкопками» [3]. Його можна доповнити визначенням англійської версії статті: «Археотуризм або археологічний туризм - це форма культурного туризму, мета якого - просування громадського інтересу до археології та збереженню історичних місць» [50]. Але, такі дефініції не можуть в повній мірі розкривати сутність.

Значна кількість фахівців в загалі не наводять визначення, розкриваючи лише елементи які включає цей напрям відпочинку [8], або розглядають лише одну з складових, наприклад – участь у роботі археологічних експедиції [1].

Аналізуючи сутність, цілі та завдання цього напрямку можна запропонувати власне визначення: Археологічний туризм — це різновид

³ Перші подорожі з метою відвідування пам'яток давнини були відомі вже в Стародавній Греції, організований характер вони прийняли за часів Ренесансу, а комерційними стали завдяки безпосередньо засновнику туристичної галузі Томасу Куку.

⁴ Сьогодні відвідування археологічних та історичних об'єктів займає III місце за популярністю після гастрономічного туризму та шопінгу.

⁵ Подорожі, що передбачають відвідування об'єктів археологічного туризму складають від 20 до 25 відсотків екскурсійних турів на ринку туристичної продукції.

культурного туризму, метою якого є відвідування комплексів, які пов'язані з археологією і археологічними розкопками. Він спрямований на ознайомлення з історичними, археологічними, архітектурними пам'ятками, об'єктами культурної спадщини, та сприяє підвищенню інтересу до археології, збереженню історичних пам'яток.

Функції археологічного туризму. Феномен археологічного туризму дозволяє йому виконувати різноманітні функції.

Соціальна функція: спрямована на популяризацію матеріальних пам'яток культурної спадщини.

Виховна функція: спрямована на формування дбайливого ставлення до минулого і культурної спадщини, патріотичне виховання.

Педагогічна функція: дозволяє розширити знання про минуле, ілюструє історичні факти, підвищує загальний освітній і культурний рівень.

Підтримка науки: археологічний туризм дозволяє підтримувати історичну науку, залучити додаткові ресурси для дослідження і збереження археологічних об'єктів. В деяких випадках він передбачає активну участь туристів-волонтерів в наукових і охоронних роботах на території археологічних пам'яток.

Об'єктом археологічного туризму є пам'ятники археології і все що з ними пов'язано. Предметом археологічного туризму виступають археологічні пам'ятники, музеї та виставки, археологічні експонати, івенти, на базі археологічних об'єктів. До них відносять фестивалі історичних реконструкцій, історичні театри, виставки, центри історії та реконструкції та ін.

Класифікація археологічних пам'яток. Археологічні пам'ятки відносяться до об'єктів культурної спадщини. Відповідно до Українського законодавство під об'єктом культурної спадщини прийнято розуміти:

- «визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети» [11];

- «території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини)» [11];
- «природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості» [11];
- об'єкти, «що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність» [11].

Пам'ятки культурної спадщини поділяють:

- нерухомі об'єкти - «який не може бути перенесений на інше місце без втрати його цінності» [11];
- рухомі об'єкти – складові «об'єкта культурної спадщини, що можуть бути відокремлені від нього, але складають з ним єдину цілісність» [11];

Нерухомі об'єкти, як правило, розташовані просто неба і становлять невідривну частку історично ландшафту. На відміну від рухомих пам'яток, ця частка історико-культурної спадщини менш захищена від руйнівних сил природи та антропогенного впливу. Забезпечення необхідних умов для її збереження й ефективного використання зазвичай передбачає значні ресурсні затрати та вимагає розробки відповідних норм законодавства

Головним об'єктом цього напряму туризму є пам'ятки археології. «Пам'ятка археології – матеріальні залишки людської діяльності, що збереглися на поверхні землі, під землею або під водою і є об'єктом археологічних досліджень» [18]. Вони мають колосальне значення як речові джерела, що висвітлюють історію людства.

Археологічні пам'ятки представлені кількома типами:

1. Поселення – «назва цілої групи археологічних пам'яток, пов'язаних з життям людей у минулому» [4]. Як правило «вони різняться в залежності від епохи, тривалістю проживання в них людей і характеру їх діяльності» [4]. Сьогодні виділяють:

- стоянки – поселення людей в добу кам'яного віку;

- городища (стародавні міста) – поселення які обнесені оборонними спорудами (стінами, валом), їх виникнення традиційно пов'язують з формуванням держав;
- селища – оселення, які не були обнесені оборонними спорудами;
- протоміста, специфічна форма поселення, що стоїть на межі між мустом та селищем, були розповсюджені наприклад у носіїв Трипільської археологічної культури.

2. Поховання й поховальні комплекси — «група археологічних пам'яток, представлених ґрунтовими могильниками, курганами і гробницями» [4]. В залежності від зовнішніх ознак («наявності або відсутності споруд на поверхні над місцем поховання» [4]) можна виділити:

- ґрунтові могильники являють собою поховання під поверхньою ґрунту, можуть містити як інгумації (трупа покладання) так і кремації (трупа спалювання);
- кургани та курганні споруди являють собою насипи над місцем поховання, відрізняються розмірами та внутрішнім устроєм, можуть являти собою складні інженерно-архітектурні споруди з системою внутрішніх приміщень.

3. Мегалітичні споруди – штучні конструкції з каміння. Вони відомі в багатьох регіонах світу в тому числі і в Україні. Вони представлені різними наступними групами:

- дольмени – конструкції з великих кам'яних блоків, за формою нагадують ящики, що перекриті кам'яною плитою;
- кромлехи – конструкції з великих кам'яних блоків, споруди як правило круглої форми (прикладом може бути Стоунхендж в Великій Британії);
- менгіри – вертикально встановлені кам'яні стели, зустрічаються в вигляді груп, іноді алей (паралельні ряди менгірів).

4. Пам'ятники первісного мистецтва – включають залишки наскального поліхромного живопису, петрогліфи, монументальна скульптура [4].

5. Пам'ятники підводної археології – об'єкти що знаходяться під водою (залишки міст, окремі конструкції (маяки) які були затоплені, судна різних історичних епох).

Значення археологічного туризму. Археологічний туризм в Україні має значні ресурси для активного розвитку. Він дозволяє додатково фінансувати наукові, реставраційні, реконструкційні роботи на археологічних пам'ятках, також значну допомогу надають добровільні помічники-волонтери, які приймають участь в проведенні таких робіт. Археологічний туризм сприяє підвищенню інтересу до історичної, культурної спадщини, патріотичному вихованню, формуванню дбайливих нащадків минулого країни, стимулює почуття національної гордості. Крім того археологічний туризм стимулює зростання позитивного іміджу країни на світовому ринку туристичних послуг, допомагає залучити іноземних туристів, має фінансове, культурне, освітнє значення [40, с. 57-58].

1.2. Основні напрямки археологічного туризму

Теоретично можна виділити три з основних напрями археологічного туризму.

Екскурсійно-пізнавальну складову. Вона передбачає відвідування археологічних об'єктів, музеїв, виставкових комплексів, що демонструють результати археологічних розкопок. Це самий популярний напрям. Археологічні об'єкти, музейні центри найпопулярніші об'єкти відвідування.

Подієвий. Відвідування фестивалів, історичних театрів, вистав, різноманітних івентів, центрів реконструкції та реставрації. Значна кількість археологічних комплексів стає центрами подієвого туризму. Античні театри використовують для постанов грецьких класиків. Стародавні замки стають місцем проведення змагань з історичного фехтування. На території стародавніх міст створюють «квартали майстрів» де відновлюються стародавні ремесла та можна придбати історичні сувеніри пройти майстер

класи. В харчевнях – скуштувати страви, що виготовлені за старовинними рецептами.

Волонтерську. Безпосередня участь на волонтерських засадах в роботі археологічних експедицій, навчання в археологічних школах, участь у реставраційних, реконструкційних роботах. Цей напрям має свою аудиторію та специфіку. Сьогодні можна поїхати в археологічну експедицію та приєднатися до дослідників стародавнього Єгипту чи Доколумбової Америки. Можна взяти участь у розкопках стародавніх міст Греції або в реставрації замків Франції.

Кожен з цих напрямів має особливості, що пов'язані з історичним контекстом, місцевими традиціями та умовами, задоволенням специфічних потреб туристів.

1.3. Туристичні потреби та археологічні туристи

Аналіз рівня задоволення потреб туристів різними напрямами археологічного туризму дозволяє зробити висновки. Цей напрям дозволяє в першу чергу задовольнити інтелектуальну складову туристичних потреб на високому рівні, та включає такі потреби як навчання, пізнання, спілкування, естетизм. Що до потенційних туристів, то в залежності від напрямку археологічного туризму задовольняються різні потреби (Див. додаток Б. табл. 1.).

Екскурсійно-пізнавальні археологічні подорожі мають широку аудиторію серед людей що цікавляться історією та прагнуть розширити своє уявлення про минуле. Так саме як і подієва складова археологічного туризму. На сьогодні значна кількість туристичних подорожей включає відвідування археологічних об'єктів або івентів, що організуються на території дестинацій, сформованих на базі археологічних сайтів. Що стосується волонтерської складової, то можна стверджувати, що в першу чергу це обмежена група людей, які готові витратити відпустку на участь в

археологічній експедиції. Як правило, вони проводяться в умовах наметового табору або кемпінгу з обмеженим рівнем комфорту.

Серед потенційних туристів можна виділити декілька основних груп.

Учні та студенти. Як правило, відвідування об'єктів археології та музеїв є складовою навчального процесу, в межах якого «туристи» знайомляться з пам'ятками матеріальної культури різних історичних епох.

Люди з середнім та високим рівнем достатку, що надають перевагу інтелектуальному відпочинку, з елементами активного та, можливо, пригод. Така категорія туристів, навіть, під час пляжного відпочинку витрачає час на екскурсії та відвідування інтелектуальних івентів, майстер-класів, програм що передбачають пізнання нового.

Археологічний екскурсійний та івент-туризм мають значне охоплення потенційних замовників. Що стосується волонтерської складової, то ситуація декілька складніше.

По перше необхідно підкреслити, що починаючи з виникнення масової культури та кінематографу образ археології тісно пов'язаний з романтикою, пригодами, пошуком скарбів та зустріччю з невідомим. Достатньо вказати такі легендарні образи як Індіано Джонс, Алан Квотермейн, Джек Хантер, дівчина – археолог Лара Крофт та ін. створили рекламу саме волонтерському напрямку. На протязі незначного відрізка часу, романтична налаштована людина, може перетворитися на «справжнього» археолога та «доторкнутися» до минулого [23, с. 230-234].

Висновки до розділу 1.

Таким чином можна бачити: археологічний туризм є формою культурного туризму. Його метою є відвідування комплексів, які пов'язані з археологією і археологічними розкопками. Він спрямований на ознайомлення з історичними, археологічними, архітектурними пам'ятками, об'єктами культурної спадщини. Також він сприяє підвищенню інтересу до

археології, збереженню історичних пам'яток. Крім всього він має соціальні, виховні, педагогічні, функції, відіграє значну роль в підтримці науки та збереженні археологічних об'єктів, пам'яток культурної спадщини.

Об'єктами археологічного туризму виступають археологічні сайти, музейні та експозиційні комплекси, центри реконструкцій та реставрації, івенти, фестивалі, свята, що пов'язані з археологічними пам'ятками та інше.

Основні напрями археологічного туризму – екскурсійно-пізнавальний, подієвий, волонтерський. Археологічний туризм дозволяє задовольнити широкий спектр туристичних потреб, що значно розширює коло потенційних туристів. Фактично більшість сьогоденних турів містять елементи археологічного туризму. Особлива його складова – волонтерська, дозволяє туристу безпосередньо прийняти участь у роботі експедиції та відчувати себе причетним до високої науки. Такий специфічний напрям має власних прихильників готових витратити відпустку на нетрадиційний відпочинок.

РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК АРХЕОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В СВІТІ ТА УКРАЇНІ

2.1. Міжнародні та національні організації що сприяють розвитку археологічного туризму

«UNWTO». United Nations World Tourism Organization (UNWTO) – «спеціалізована установа ООН відповідальна за просування відповідального, стійкого та загальнодоступного туризму» [7]. Вона була заснована в 1975 р., її головний офіс знаходиться в Мадриді. Організація піклується про стан та перспективи розвитку індустрії туризму в світі. Одним з важливих напрямів роботи є підтримка культурного туризму [49].

Одним з проектів організації, що спрямований на розвиток культурного, в тому числі й археологічного туризму, став проект «SILK ROAD» [58]. Проект охоплює територію 34 країн, в тому числі й Україну, через які проходили елементи Великого шовкового шляху, та спрямовано на розвиток туризму в цих країнах.

«UNESCO». United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури). Міжнародна організація, що входить до складу ООН що «сприяє ліквідації неписьменності, підготовці національних кадрів, розвитку національної культури, охороні пам'яток культури тощо» [47]. Відповідно до власного визначення «UNESCO» – це установа в складі ООН що «опікується питаннями освіти, науки і культури» [61].

Крім іншого організація опікується проблемами популяризації та захисту культурної спадщини. Найвідоміші об'єкти становлять Світову спадщину «UNESCO». На сьогодні сформовано критерії відбору об'єктів культурної спадщини. Методики відбору прописані в методичних рекомендаціях організації [60]. До пам'яток культурної спадщини відносяться об'єкти що задовольняють наступним вимогам:

«(I) Об'єкт є шедевром людського творчого генія» [21].

«(II) Об'єкт свідчить про значний взаємовплив людських цінностей протягом певного періоду часу або в певному культурному просторі, в архітектурі або в технологіях, в монументальному мистецтві» [21].

«(III) Об'єкт є унікальним або принаймні винятковим для культурної традиції або цивілізації, яка існує досі або вже зникла» [21].

«(IV) Об'єкт є видатним прикладом конструкції, архітектурного або технологічного ансамблю чи ландшафту, що ілюструє значущий період людської історії» [21].

«(V) Об'єкт є видатним прикладом людської традиційної споруди, з традиційним використанням землі або моря, є зразком культури (чи культур) або людської взаємодії з навколишнім середовищем» [21].

«(VI) Об'єкт безпосередньо чи матеріально пов'язаний з подіями або чинними традиціями, з ідеями, віруваннями, з художніми або літературними творами і має виняткову світову важливість» [21].

Станом на 2019 р. до основного списку культурної спадщини внесена 689 об'єктів, лідерами є Італія, КНР, Іспанія, Німеччина, Франція. В Україні станом на 2019 р. до списку культурної спадщини внесені 5 комплексів, та близька 16 до попереднього списку. Але об'єктів, що відповідають критеріям набагато більше. Значна їх кількість ще чекає свого часу.

Статус об'єкта Світової спадщини «UNESCO» забезпечує:

- «додаткові гарантії збереження і цілісності унікальних природних і культурних комплексів» [21];
- «підвищує престиж територій і установ, які ними опікуються» [21];
- «сприяє популяризації включених у Список об'єктів і розвитку альтернативних видів природокористування (у першу чергу, екологічного туризму)» [21];
- «забезпечує пріоритетність у залученні фінансових коштів для підтримки об'єктів Світової культурної і природної спадщини насамперед з Фонду Світової спадщини» [21];

- «сприяє організації моніторингу і контролю за станом збереження природних і культурних об'єктів» [21].

Волонтерські організації.

«REMPART» (Réhabilitation et entretien des monuments et du patrimoine artistique). В св ті існує безліч волонтерських організацій що залучають молодь до збереження культурної спадщини. Найб льш ц кавим є досвід Французької громадської організації «REMPART» [55]. Вона була створена в 1966 р. як союз, що поєднав близько 170 асоціацій. Зараз до союзу входить б льш 180 організацій та близько 50 організацій виступають в якості партнерів в б льш н ж 30 кра нах св ту. Вони займаються збереженням культурної спадщини та залучали до цього волонтерів. На сьогодні, це м жнародна організація, яка працює не т льки в межах Європейського союзу. Щор чно проектів залучається понад 10 тисяч волонтерів з р зних кра н, було відреставрована б льш 800 об'єктів. Аббревіатура «REMPART» розшифровується як відновлення і реабілітація пам'яток культурно-історичної спадщини. За допомогою сайту та сторінок в соціальних мережах «Facebook» та «Instagram» вони пропагують свою д яльність та залучають до неї волонтерів [56].

Національні організації.

«DAI» (Deutsches Arch ologisches Institut) Н мецький археологічний інститут. Він став одним із старіших наукових центрів (засновано в 1829 р.) який продовжує працювати як дослідницький центр та як популяризатор археології [51]. Головний оф с знаходиться в Берліні. Фахівці інститут працюють б льш н ж на 200 археологічних об'єктах, фактично по всьому св ту. Значна уваги приділяється також збереженню пам'яток культурної спадщини, її популяризації.

«EAA» (European Association of Archaeologists). Асоціація, що поєднує європейських археологів (була заснована 1991 р.) вносить також значний вклад не т льки в розвиток археології як науки а й в популяризацію Європейської та св тової культурної спадщини. Основні завдання асоціації

пов'язані з необхідністю забезпечення підтримки європейських археологів, захисту їх інтересів. Вона забезпечує вільний обмін інформацією; підтримку етичних стандартів в дослідженнях та науковому підході [52].

На сьогодні асоціація об'єднує більш 1200 членів з 42 країн. Вони працюють в різних областях археології, серед членів вчені-теоретики, польові археологи, вчені-історики, музеєзнавці, викладачі навчальних закладів. До організації також входять менеджери об'єктів археологічної спадщини, юристи, що спеціалізуються на захисті культурної спадщини, та ін. Асоціація проводить значну роботу по дослідженню, популяризації, захисту об'єктів археології в Європі.

«САУ» Спілка археологів України. В Україні існує власна громадська організація (заснована в 2005 р. налічує понад 330 членів) яка об'єднує вчених археологів та фахівців суміжних спеціальностей [24]. Головною метою вона ставить «об'єднання археологів України на основі їх професійної солідарності для задоволення та захисту своїх законних соціальних, творчих, економічних та інших спільних інтересів» [26]. До складу Спілки входять 15 відділень: Волинське, Запорізьке, Івано-Франківське, Київське, Львівське, Миколаївське, Рівненське, Тернопільське, Харківське, Хмельницьке, Черкаське, Чернівецьке, Чернігівське; а також два міських відділення в м. Київ.

Значна увага приділяється популяризації науки та пам'яток спадщини. Спілка має свій «YOUTUBE» - канал на якому розміщені науково – популярні лекції від провідних вітчизняних вчених [25].

Аналогічні асоціації існують і в інших країнах. Їх об'єднує прагнення захистити археологічну спадщину, підтримка науково-дослідницьких робіт та популяризація археологічних об'єктів як потенційних туристичних дестинацій.

2.2. Розвиток археологічного туризму в світі

Найбільший інтерес для розвитку археологічного туризму представляють в першу чергу пам'ятки UNESCO. Станом на 2020 р. у списку Світової спадщини знаходилося 1121 об'єкт, з яких 869 відносяться до культурної спадщини 39 відносяться до змішаних, що розташовані на території 167 країни - учасника.

Протягом останніх років туристичні потоки постійно зростали до початку пандемії 2020 р. Найбільша кількість прибутків прийшла на Європейський регіон і залишила 710 млн. туристів (данні за 2018 р.) що складає приблизно 51% від загальної кількості туристичних прибутків за рік. Серед Європейських країн найбільша кількість відвідувань прийшла на Середземноморський регіон. Приблизно 60 млн. туристичних прибутків прийшла на Близькосхідний регіон [54].

Найбільш розвинутим археологічний туризм традиційно вважається в Єгипті, Греції, Італії, Іспанії, Туреччині, Ізраїлі. Саме ці країни стали найбільш популярними для Українських туристів. Відповідно досвід цих країн може бути цікавим для розвитку археологічного туризму в Україні.

Єгипет найбільша країна Арабського Сходу, один з центрів політичного і культурного життя регіону. Країна має багату історію. Саме в Єгипті збереглося одно з "Семи чудес світу". Традиційно, саме Єгипет вважається найбільш часто відвідуваною країною українцями. Високі стандарти обслуговування в поєднанні з демократичними цінами підвищують її привабливість для вітчизняних туристів. Найбільш популярними серед українських туристів курорти Шарм-ель-Шейх, на Синайському півострові. Другим центром став курорт Хургада, на Африканському узбережжі Червоного моря.

Саме круїзи Нілом, що були організовані Томасом Куком в середині XIX ст. започаткували масові тури спрямовані на відвідування археологічних пам'яток Стародавнього Єгипту. Компанія Томаса Кука

організувала відвідування комплексу стародавньої Петри (суч. Йорданія). Навколо пам'ятки археології було створено туристичну дестинацію, яка включала транспортну систему, кемпінг для розміщення туристів, охорону з числа представників арабських племен.

Головними об'єктами відвідування туристів в Єгипті стали поховальний комплекс Великих пірамід та Сфінксу в долині Гізи (суч. Каїр), комплекси що розташовані біля міст Луксор та Асуан. На Синайському півострові - монастир св. Катерини.

Кайр. Столиця Єгипту місто Кайр перетворилося на справжню туристичну «Мекку». Серед найбільш популярних центрів археологічного туризму комплекс в долині Гізи. Він включає піраміди Хеопса, Хефрена і Мікеріна; скульптуру Сфінкса; декілька музейних комплексів; туристичну інфраструктуру. Комплекс включає транспортну розв'язку, фудкорт, місця продажу сувенірної продукції, санітарні зони. Безпеку забезпечує служба охорони та пости туристичної поліції Єгипту. Туристів обслуговує група гідів-екскурсоводів, та ще значна кількість людей що прагнуть заробити на туристах. Щовечора простір навколо пірамід перетворюється на майданчик для яскравого музично – світового шоу. Навколо пірамід періодично відбувається театралізована постановка опери Дж. Верді «Аїда».

В самому Кайрі найбільшу увагу туристів викликає знаменитий Каїрський музей та Коптський музей. Серед їх колекцій археологічні пам'ятки різних епох та культур.

Луксор. Невелике містечко на правому березі Нілу (близько 500 км від Кайра), знаходиться поблизу від колишнього міста Фіви, столиці Стародавнього Єгипту. Комплекс включений до списку Світової спадщини. Найвідоміші два культових комплексу — Луксорський і Карнакський. В самому місті працює два музеї (історичний і музей муміфікації). На протилежному березі Нілу розташований некрополь, що зберіг поховальні комплекси фараонів.

Абу-Сімбел. Невелике селище (280 км на південь від м. Асуан; 40 км від кордону з Суданом) біля якого розташована скеля з двома храмами. В 1960-х рр. вони потрапили в зону затоплення штучного озера Насера. Для їх рятування було реалізовано грандіозний проект під керівництвом UNESCO. Авторами проекту стали радянські та шведські фахівці. Скеля була розпилена та перенесена на нове місце й зібрана з фрагментів. В скелі були розташовані храми на честь фараона Рамзеса II та його дружини Нефертарі.

Лівія. На сьогодні, ця країна в полум'ї громадянської війни, яка загрожує в тому числі збереженню культурної спадщини. Територія країни містить значну кількість археологічних об'єктів. Вони відносяться до різних епох, культур та народів. Серед найбільш цікавих Лептіс-Магна (суч. м. Хомс, 130 км на схід від Триполі). Стародавнє місто було одним з мегаполісів античності та Римського часу. В 1982 р. було занесено до списку об'єктів Світової спадщини.

Туніс. Серед об'єктів найбільш цікавим є м. Карфаген. Комплекс містить залишки архітектурних пам'яток часів Римської імперії, серед них амфітеатр що вмщав близько 5 000 глядачів. Археологічний парк зберіг вулиці з фрагментами будинків, їх прикрашали мозаїки та фрескові розписи. Колекція археологічного музею включає моделі стародавнього міста, предмети повсякденного життя, прикраси, мозаїки і скульптури, та ін. Комплекс стародавнього Карфагену розташований в передмісті столиці (14 км від центру).

Греція. Країна, яка традиційно пов'язується з археологічним туризмом. Столиця країни – місто Афіни представляє собою великий археологічний комплекс. Його центром є Афінський акрополь. Колосальний культовий комплекс, присвячений богині Афіні був побудований під час правління Перикла. Храмний комплекс Парфенон вважається, як і Акрополь цілком вважається візитною картою Греції. Біля археологічного парку в 2009 р. був відкритий Новий Музей Акрополя, в який була перенесена колекція скульптур та монументального мистецтва, пам'ятки якого були знайдені під

час дослідження Акрополю. Іншим місцем відвідування став Археологічний музей Афін. Серед важливих грецьких центрів археологічного туризму слід вказати також місто Фесалоніки, Дельфи, Спарта, Мікени, Коринф. Серед грецьких островів – Крит.

Італія. Як й Греція – Італія може вважатися країною – музеєм. На сьогодні вона конкурує з КНР за перше місце в рейтингу, за кількістю пам'яток світової спадщини.

Рим. На сьогодні це одне з найвідвідуваних міст світу. Серед його археологічних пам'яток слід вказати Форум Романум (серце Римської імперії), театр Флавієв (відомий як Колізей), катакомби Риму, його храми та саме місто Ватикан.

Міста Помпеї, Геркуланум, Стабії. Античні Римські центри, що були зруйновані та загинули в наслідок виверження вулкан Везувій в I ст. н.е. (суч. регіон Кампанія в Італії, неподалік м. Неаполя). Саме тут народилася європейська археологія у 1763 р. Найбільш популярним став археологічний парк Помпеї. Сьогодні розкопано близько 3/5 території міста.

2.3. Стан розвитку археологічного туризму в Україні

Україна, не дивлячись на колосальну кількість пам'яток культури, історії, мистецтва залишається для туристів «terra incognita». Сьогодні до списку Світової культурної спадщини внесена 5 об'єктів, що становить 0,7% від загальної кількості об'єктів Світової спадщини. До попереднього списку внесена ще 15 об'єктів. Але кількість комплексів, що відповідають критеріям на багато більше.

На території України знаходиться колосальна кількість об'єктів, що являють собою археологічну спадщину. Сам термін Археологічна спадщини визначається як «невід'ємна частина культур, спадщини, яка охороняється відповідними нормами внутр. і міжнар. права» [2]. Вона представляє собою

сукупність «... матеріальних залишків людської діяльності, місць, що фіксують вияви життя людини, решток будівель і руїн усіх видів» [2].

Але далеко не кожна з пам'яток археології може стати привабливим туристичним об'єктом. Вони повинні мати значну атрактивність та видовищність. Аналізуючи потенційні об'єкти та їх розташування на карті України можна виділити деякі групи.

Київ. На території міста Київ знаходиться ряд об'єктів включених до списку Світової спадщини: Києво-Печерська Лавра [15], Софія Київська [14], Церква Спасу на Берестові [46]. Крім того, серед археологічних об'єктів Києву необхідно вказати комплекс «Золоті Ворота», залишки Десятинної церкви. В місті також знаходиться Національний музей історії України, і експозиції якого археологічна колекція займає значне місце [16]. Також на доступній відстані від міста знаходиться центр реконструкцій та музей просто неба «Древній Київ» [10]. Біля міста також знаходиться Національний музей народної архітектури та побуту України «Пірогово» [17].

Територіально можна виділити регіони концентрації археологічних об'єктів, що представляють інтерес для розвитку археологічного туризму,

Регіон Західної України. Серед найбільш привабливих комплексів тут знаходяться Кам'янець-Подільська [12] та Хотинська [45] фортеці (Хмельницька обл.). Обидва замка представляють собою унікальні комплекси, що відіграли значну роль в історії України, Польщі, Туреччини. Вони мають значну атрактивність та являються туристичними дестинаціями з розвинутою інфраструктурою, системою івентів. Вони відомі як в Україні так й за її межами та їх відвідують туристи з багатьох країн протягом року. Особливістю є таке той факт, що вони розташовані на не значній відстані, та знаходяться в регіоні з значним туристичним потенціалом.

Взагалі Західна Український регіон багатий на історико-археологічні ресурси. Тут знаходяться замки та палаці різних часів та історичних епох, значна кількість з яких є традиційними та розвинутими туристичними

дестинаціями. Регіон має розвинуту інфраструктуру. На цієї території сформувалися давні традиції гостинності. Антропогенні ресурси доповнюються значним природним потенціалом. Все це робить регіон території значного потенціалу та розвинутого туризму.

Інша ситуація складується в Східних та Південно-Східних регіонах, які традиційно були промисловими, туризм тут розвивався повільно. Археологічні пам'ятки як правило мають низьку атрактивність в зв'язку з їх специфічністю. Археологічні об'єкти в більшості привабливі для фахівців, для формування дестинацій необхідно проводити значну роботу для формування штучних об'єктів показу.

Винятком може бути ряд комплексів серед яких острів Хортиця (біля суч. Запоріжжя). Острів містить пам'ятки різних епох, починаючи з кам'яного віку й до Козацьких часів. Навколо острову було знайдено декілька затонулих кораблів. Сьогодні на острові існує музей, реконструкція козацької фортеці, центр підводної археології, кінний театр та багато іншого. Острів Хортиця функціонує як центр історико-археологічного туризму та має значний потенціал для розвитку.

Висновки до розділу 2.

Археологічний туризм в світі є одним з найпопулярніших та й найперспективніших напрямів. Дослідження розвитку туристичних дестинацій, що організовані на археологічних об'єктів можна зробити висновок, що для України найцікавішим є досвід країн Близького Сходу та Середземноморського регіону.

Аналізуючи ситуацію в нашій країні можна бачити що Україна володіє колосальним ресурсом для розвитку археологічного туризму. На території нашої держави присутні комплекси від часів кам'яного віку до Козачини, включаючи античні міста – поліси, пам'ятки цивілізації кочівників (скіфів, сарматів). Присутні пам'ятки Київської Русі та Європейського

Середньовіччя. Все вони знаходяться в різному стані та мають різний рівень туристичної атрактивності. Во всіх крупних містах працюють історичні, археологічні, краєзнавчі музеї що містять колекції археологічних артефактів. Найбільш перспективним є регіони Київщини, Західної України та півдня України.

Потенційною формою туристичної дестинації може стати археологічний парк – музей-скансен. Саме така форма розвитку археологічного туризму в Європі та світі є основною в археологічному туризмі. Саме формування археологічних парків може дозволити зберегти археологічні пам'ятки від руйнації, залучити додаткові ресурси для збереження та дослідження археологічних комплексів, розвивати на їх основі туризм.

РОЗДІЛ 3. АРХЕОЛОГІЧНИЙ ТУРИЗМ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ

3.1. Стан розвитку археологічного туризму в Миколаївській та Одеській областях

На сьогодні в Україні в літні місяці десятки тисяч українців подорожують до морського узбережжя. Дослідження О.В. Яковчука [48, с. 57-65] демонструють, що в шкалі оцінки впливу туристичних потреб найбільше значення має саме наявність моря. Серед Українських регіонів можна вказати декілька, що мають морське узбережжя: курорти Бердянськ та Кирилівка на Азовському морі; Лазурне та Скадовськ, Залізний Порт Херсонської області. Але особливої уваги потребують Очаків, Рибоківка, Коблево, Морське, Одеса, Затока, Сергіївка в Одеської та Миколаївської областях.

З іншого боку аналіз туристичних ресурсів регіонів України демонструє, що найбільшу атрактивність мають Київський, Львівський та Одеський регіони (Див. Додаток В). В рейтингу Миколаїв входить в десятку найпопулярніших туристичних центрів України [28]. Але саме приморські курорти зазнають значне навантаження в літні місяці. Традиційно значна кількість туристів прагне в першу чергу саме морського відпочинку.

Для оцінки перспектив розвитку археологічного туризму в регіоні необхідно провести аналіз наявних ресурсів. З метою оцінки ресурсної бази та перспектив розвитку туризму, використана оціночна методика що була розроблена О.В. Яковчуком [43] (результати наведені в Додатку В).

В результаті можна бачити, що на території саме Одеської та Миколаївської областей сконцентрована значна кількість ресурсів археологічного туризму різного рівня значення та атрактивності. Серед найпривабливіших можна вказати археологічні та культурні пам'ятки м. Білгород Дністровський. До них відносяться Акерманська фортеця та залишки античного міста Тіра. На не значної відстані від фортеці

розташована середньовічна грецька та вірменські церкви. В місті працює краєзнавчий музей, в якому значну частину експозиції представляє саме археологічні знахідки, що були зроблені в фортеці та в місті Тіра.

На протилежному березі Дністровського лиману знаходяться залишки античного міста Ніконій (суч. сел. Роксалани), але дослідження та музеїфікації комплексів та не відбувалося.

Одеса. В самому місті неодноразово проводилися розкопки, їх сліди можна бачити під куполом на Приморському бульварі. Під час археологічних розкопок в осені 2020 р. були відкриті залишки турецької фортеці Хаджі-Бей. В міста розташований Археологічний музей, який містить пам'ятки різних епох, культур і часів. Значна частина експозиції присвячена пам'яткам Стародавньої Греції та Риму.

Миколаїв. На території сучасного міста було досліджено ряд унікальних археологічних комплексів античних часів. В самому місті працює Краєзнавчий музей, значна частина колекції присвячена дослідженню пам'яток археології в Миколаївській області.

В Миколаївській області в сел. Парутіно знаходяться залишки грецького полісу Ольвія. В античні часи місто було важливим промисловим та культурним центром. В V ст. до н.е. його навідав Геродот, саме тут він збирав інформації для IV тому Історії. Місто загинуло в наслідок гунської навали в IV ст. н.е. Сьогодні стародавня Ольвія стала центром Національного історика-археологічного заповідника «Ольвія». До складу заповідника входить городище та навколишній некрополь, музей та лапідарій, що демонструють музейні експонати, науково – дослідницькі комплекси, бібліотеку, кемпінг для археологів. На території заповіднику постійно ідуть роботи по благоустрою території та музеїфікації об'єктів.

До складу заповідника входить також територія острову Березань, з археологічними комплексами що належать різним епохам та культурам.

Таким чином можна конститувати, що регіон Одеської та Миколаївської областей мають значні ресурси для розвитку археологічного

туризму. Це дозволяє припустити в перспективі створення туристичного кластеру археологічного туризму.

3.2. Кластер історико-археологічного туризму на території Миколаївської та Одеської областей

Формування туристичних кластерів вважається одним з найперспективніших підходів до розвитку туризму в регіоні. Поняття туристичного кластеру достатньо висвітлено в науковій літературі [28, с. 9-10]. На сьогодні вже накопичений значний досвід формування та функціонування кластерів в світі та Україні [28, с. 54-70].

Для розгляду проблеми використано метод системного підходу. Він передбачає розгляд археологічного туризму як сукупності роботи суб'єктів господарської діяльності різних галузей при підтримці державних, регіональних і місцевих органів влади. Їх спільні зусилля повинні бути спрямовані на формування та забезпечення сприятливих умов для розвитку виду туризму в регіоні. Важливим є урахування міжнародного досвіду. Кластерний підхід заснований на інтегрованому використуванні існуючого в регіоні потенціалу території (економічного, культурного і природного).

Оцінюючи стан розвитку туризму на півдні України можна прийти до висновків, що регіон має необхідний потенціал що для формування елементів кластерної організації. Вона буде спрямована на розвиток туризму (оцінку потенціалу кластеризації археологічного туризму в регіоні наведено в Додатку Г).

Теоретично в кластерні структури можуть бути включені історичні та археологічні об'єкти регіону, музеї, заклади освіти, туристичні і транспортні підприємства, заклади харчування та державні установи.

Створення такого кластеру дозволить поєднати ресурси окремих підприємств з метою підвищення конкурентна спроможності регіону,

підвищення якості обслуговування туристів. Важливим може стати просування ресурсів регіону на світовому туристичному ринку. Залучення іноземних туристів дозволить збільшити доходи учасників комплексу, популяризації регіону та створенню його позитивного іміджу.

Серед об'єктів регіону найбільшої уваги потребує археологічний комплекс острову Березань.

3.3. Проект формування археологічного парку на острові Березань

Острів Березань територіально входить до складу Очаківському районі Миколаївської області. Він знаходиться в прямої видимості курортного міста Очаків та селища Рибоківка.

На відміну від інших комплексів регіону археологічні пам'ятки острову потребують особливої уваги. Це пов'язано з тим що острів знаходиться в самому складному стані. Ситуація потребує втручання та виправлення. В літні місяці (липень, серпень) на острові працює експедиція Інституту археології Національної академії наук України. В інші часи ситуація майже не контролювана. Відбувається розграбування археологічних об'єктів. Навіть, під час роботи експедиції, неорганізовані та неконтрольовані групи туристів привозять на острів місцеві володарі плав засобів. Туристи пересуваються по острову без супроводу, без урахування правил безпеки. Такі «екскурсії» несуть загрозу життю та здоров'ю туристів та стану археологічних об'єктів. «Екскурсоводи» не мають ні відповідних знань ні кваліфікації.

В зв'язку з цим необхідно провести роботи, які будуть спрямовані на забезпечення безпеки перебування туристів на острові, підвищення рівня їх обслуговування, охорону об'єктів археології.

В зв'язку з цим постає питання створення на території острову відповідної структури, яка буди вирішувати ці питання. Такою структурою може стати археологічний парк.

Для його формування необхідно:

- провести аналіз рівня забезпеченості туристичними ресурсами курортної зони біля острова, стану розвитку туристичної інфраструктури;
- провести моніторинг стану розвитку туризму в регіоні сьогодні;
- розробити план формування археологічного парку на острові з урахуванням стану забезпечення ресурсами та розвитку інфраструктури.

Стан розвитку туризму в курортній зоні біля острова Березань. Відповідно до методики запропонованої О.В. Яковчуком було проведено оцінку ресурсного потенціалу острова та навколишнього простору (див. Додаток Д). Аналіз туристичного потенціалу острова Березань та розташованих поблизу місць традиційного курортного відпочинку дозволив зробити наступні висновки.

Доступ туристів до острова відбувається через морське сполучення з м. Очаків та сел. Рибоківка. На території острова знаходяться археологічні об'єкти, що відносяться до різних історичних епох, народів та культур.

Античний поліс. В VII – VI ст. до н.е. на острові виникає грецька колонія, яка згодом перетворюється на місто – поліс. До цього періоду відносяться відкриті на острові античний храм Афродіти, вулиці, залишки будинків. Особливістю міста було те, що на відміну від більшості античних полісів жителі Борісфеніти на використовували регулярне планування, відоме як Гіподамусова система. Пізніше, зростання античного полісу Ольвія привело до втрати незалежності та входженню до складу Ольвійської держави. Маючи стратегічне значення в системі каботажного мореплавства Борісфеніта залишалась як важливий опорний пункт ольвіополітів, а після входження до складу Римської імперії – римлян.

Середні віки. В середні віки тут зберігалося рибальське поселення та спостережний пункт, з якого контролювалося судноплавство по Дніпру та Чорному морі. В IV ст. на острові помер св. еп. Еферій, було побудовано на його честь мартирій. В Візантійських навігаційних документах острів було перейменовано на його честь. В X ст. після невдалої спроби походу на

Болгарію, та поразки під Доростолом на острові зимував Київський князь Святослав. Під час зимівлі відбувся конфлікт між християнами та язичниками в дружині князя. В наслідок конфлікту воєвода Добриня та християни залишили Святослава на острові, та вирушили до Києву. Сліди цих подій, а також поховання вбитих християн були відкриті під час розкопок.

Новітня історія. В турецькі часи на острові було побудовано шести граний форт з артилерійською батареєю та базу турецького флоту. Гармати форту та галери перекривали вхід та вихід Дніпровського лиману. Вони захищали турецьке місто Очаків від козацьких рейдів. Під час Русько-Турецької війни 1768-1774 рр. форт був захоплений козаками Чорноморського козачого війська та зруйнований. Сьогодні від форту залишилися шестикутна земляна конструкція. (див. додаток).

На початку ХХ ст. на острові було розпочато будівлю бетонних укріплень, але на початок Першої світової війни роботи не були завершені. Частково їх сьогодні використовують археологи для побутових потреб облаштування табору.

Після придушення повстання лейтенанта Шмідта, він та лідери повстання були розстріляні на острові. В радянські часи на місті розстрілу було встановлено меморіальну стелу, зараз вона знаходиться в аварійному стані.

В радянські часи острів використовувався як меморіал революціонера лейтенанта Шмідта. Для прийому туристичних кораблів зі сторони відкритого моря було побудовано причал (для цього затопили баржу). З причалу на острів вів підвісний міст (не зберігся).

Археологічні розкопки. З початку ХХ ст. на острові проводяться регулярні археологічні дослідження. Для робіт широко залучаються студенти-практиканти та волонтери, облаштовано санітарні зони, табір, кухня, лабораторії. Сьогодні в літні місяці на острові працює експедиція Інституту археології Національної академії наук України.

Туристичне обслуговування сьогодні. З сел. Рибоківка та м. Очаків в літні місяці на острів курсують моторні човни та яхти які привозять неорганізовані групи туристів. В наслідок відсутності організованих екскурсій та облаштування території острова регулярно відбуваються конфлікти між археологами та туристами. Пам'ятки підвернені неконтрольованому антропогенному навантаженню, територія острова покривається сміттям.

В 2020 р. з метою організації туристичних екскурсій були проведені значні роботи. Організовано пост продажу квитків, встановлено контейнер для сміття, марковано-територію закриту для відвідування туристами (археологічний табір та розкопки), місця для огляду та небезпечні ділянки. Отримані від продажу квитків гроші дозволили побудувати причал з легких конструкцій. Адміністрація Національного історико-археологічного заповідника «Ольвія», до складу якого відноситься острів Березань планує подальший благоустрій території. Аналіз туристичного потенціалу острову Березань наведено в додатку Д.

Для сталого розвитку туризму на території унікального природного та археологічного комплексу було розроблено проект створення Археологічного парку «Березань».

Проект формування археологічного парку.

Аналіз туристичних ресурсів острову Березань та розташованих поблизу курортних поселень дозволив провести SWOD аналіз (див. додаток). На основі вивченого досвіду організації археологічних парків в світі та Україні було розроблено план формування археологічного парку. Він передбачає три етапи (нульовий, в якості підготовчого етапу) та повинен бути реалізований за період 2021-2023 р.

Етап 0. Підготовчий.

Ціль етапу: підготовка до сезону 2021 р. та початку робіт по формуванню археологічного парку.

Завдання етапу:

- аналіз ресурсної бази та потенційних можливостей формування археологічного парку;
- підготовка території до сезону 2021 р.;
- створення інформаційного простору археологічного парку;
- розробка бізнес плану створення археологічного парку;

Очікуваний результат:

- збільшення кількості відвідувачів;
- підвищення якості обслуговування туристів;
- створення інформаційного простору, що буде висвітлювати інформацією про острів та події на його території.
- створення творчої групи для створення проекту археологічного парку «Березань» з участю археологів, архітекторів, музеєзнавців, інженерів-програмістів, туризмознавців та ін.;

Аналіз ресурсної бази (див. додаток) демонструє значні перспективи формування Археологічного парку. Аналіз пропускнуої спроможності туристичних потоків острову дозволяє зробити висновок, що протягом робочого часу можна прийняти до 10 груп туристів, кожна до 20 екскурсантів. Таким чином, можливе навантаження близько 150 – 200 туристів на добу. Для залучення туристів й популяризації ресурсів острову необхідно провести наступні роботи.

Діджиталізація археологічного комплексу на острові Березань. Одним з перших завдань є створення віртуального археологічного парку, та подальший його розвиток. Для цього необхідно розробити сайт, який буде містити путівник та туристичну інформацію про острів, опис головних об'єктів показу та віртуальний музей. На самому острові, на основних об'єктах необхідно розмістити QR-коди з посиланням на відповідні сторінки сайту (структуру сайту див. додаток). На відповідній сторінки сайту повинен бути розміщений науково-популярний опис об'єктів, їх фото, схеми, історичні реконструкції.

Популяризація археологічного комплексу на острові Березань. З метою реклами комплексу, та інформування потенційних відвідувачів необхідно зробити сторінки в соціальних мережах, на яких буде відображаються інформація про події, що пов'язані з майбутнім археологічним парком.

Друкована продукція. З метою популяризації об'єктів необхідно розробити на роздрукувати буклет - схему острова. Вона повинна містити маркіровані головні об'єкти показу та туристичні тропи, орієнтири та небезпечними ділянками, інформаційною довідкою про історію острові та об'єкти. Розробити дизайн квітка, що буде мати привабливий вигляд та містити посилання на інтернет-ресурси, що присвячені острову.

Зовнішня реклама. На території туристичних комплексів м. Очаків, сел. Рибоківка, сел. Морське, Коблево, м. Одеса розтушувати інформаційні плакати про екскурсії на острів. Для залучення до співпраці місцеві туристичні компанії, що спеціалізуються на організації екскурсій для відповідаючи провести презентаційну екскурсію на острів.

Організація екскурсійного обслуговування. За підтримки місцевих адміністрацій провести конкурс на кращу оглядову екскурсію островом для студентів гуманітарних спеціальностей навчальних закладів Одеси та Миколаєву. Запропонувати роботу екскурсоводом на острові в якості літньої практики для студентів.

З метою підготовки до туристичного сезону 2021 р., в травні, на початку червня необхідно на території острова:

- провести екологічний суботник з метою очищення території від сміття;
- організувати періодичні покоси трави на острові;
- біля «пірсу», необхідно облаштувати санітарну зону: встановити біотуалет, контейнер для сміття, рукомийник;
- організувати місце для зустрічі груп туристів, продаж квитків, сувенірної продукції, бутильованої води;
- маркувати потенційні туристичні тропи;

- встановити указівки та таблички з QR-кодами на головних об'єктах показу;

- встановити попереджувальні указівки на небезпечних для туриста місцях;

Інформацію про відповідні заходи розмістити на сайті острова та в соціальних мережах.

Етап 1. Сезон 2021 р.

Ціль етапу: збільшити кількість екскурсантів та систематизувати екскурсійне обслуговування.

Популяризація туристичної дестинації. Розмістити на інформацію про острів та його відвідування на інформаційних ресурсах м. Одеса та Очаків, сел. Морське, Коблево, Рибоківка. Проводити презентацію туристичного потенціалу острова та екскурсій для туристичних підприємств, що працюють на території курортних зон Одеської та Миколаївської області.

Розробити графік проведення екскурсій та узгодити умови співпраці з місцевими перевізниками, що організують транспортування туристів з сел. Рибоківка та м. Очаків.

Для проведення екскурсій залучити студентів гуманітарних спеціальностей м. Одеса та Миколаїв.

Для популяризації ресурсів острова організувати планери для студентів та учнів художніх шкіл та гуртків, з проведенням конкурсу «Березанські етюди». Для реклами ресурсів - провести конкурси на кращу фотографію острова та його об'єктів. Результати заходів розмістити на інформаційних ресурсах.

В результаті реалізації підготовчого та першого етапу очікується:

1. підвищення якості екскурсійного обслуговування туристів;
2. формування іміджу острова як туристичного об'єкту;
3. залучення ресурсів для подальших робіт по формуванню археологічного парку «Березань».

Етап 2. Формування туристичної дестинації «Березань»

Ціль етапу: формування туристичної інфраструктури острову та розвиток його потенціалу.

Завдання:

- розвиток інформаційного простору острову;
- вдосконалення екскурсійного обслуговування;
- розробка проектів івентів на території острову.

Очікуваний результат:

- збільшення кількості екскурсій та підвищення якості обслуговування;
- розробка інфраструктури для обслуговування туристів;
- створення системи масових заходів

Під час підготовки до літнього сезону 2022 р. необхідно провести роботи.

1. Удосконаленню екскурсійного обслуговування:

- доповнити тексти оглядової екскурсій та розробити тематичні екскурсії островом;
- удосконалити сайт та розробити віртуальний тур островом;
- встановити інформаційні вказівників.

2. Для проведення масових заходів необхідно:

- на території турецького форту організувати простір для проведення масових заходів;
- побудувати з легких конструкцій сцену, амфітеатр, змонтувати обладнання для проведення заходів;
- створити додаткову санітарну зону в районі турецького форту;
- провести моніторинг та оцінити стан укріплень початку ХХ ст, для використання їх в якості експозиційного простору.

3. Розробити план проведення масових заходів фестивалів, концертів, конкурсів, масових заходів на території острову.

В результаті реалізації другого етапу планується удосконалення системи екскурсійного обслуговування та розвиток інформаційного

забезпечення проекту археологічного парку; створення простору для проведення масових заходів, підготовка до створення експозиційного простору.

Етап 3. Створення археологічного парку.

Ціль етапу: створення археологічного парку.

Завдання:

- створення науково – інформаційного порталу;
- створення системи комплексного туристичного обслуговування;
- вдосконалення мережі масових заходів на острові;

Очікуваний результат:

- формування простору музею просто неба;
- вдосконалення туристичної інфраструктури;
- вдосконалення музейної інфраструктури.

Під час підготовки літнього сезону 2023 р. необхідно провести наступні роботи.

1. Для функціонування археологічного парку необхідно створити відділ «Березані» в складі Національного історико-археологічного заповідника «Ольвія».

2. З метою розвитку туристичної інфраструктури

- створити кемпінг для туристів;
- встановити інформаційні борди біля об'єктів показу;
- розробити та реалізувати проект ландшафтного дизайну парку, організувати зони відпочинку, оглядові майданчики;
- на території фортів початку ХХ ст. створити експозиційний простір для тимчасових експозицій;
- створити спеціалізоване підприємство, яке буде обслуговувати археологічний парк.

3. З метою вдосконалення інформаційного забезпечення археологічного парку необхідно:

- на базі сайту створити науково – популярний портал, який зможе містити бібліотеку, електронний науковий архів, науково – популярні статті, відео матеріали, віртуальні подорожі та реконструкції об’єктів парку;

- організувати створення документальних відео фільмів про історію об’єктів археологічного парку.

На території острова Березань сформується археологічний парк, який в результаті впровадження етапі повинен буде перетворити простір острова на музей. Він буде включати територію просто неба з маркованими археологічними об’єктами. Кожний з них буде супроводжувати інформаційні стенди. Об’єкти об’єднані системою туристичних стежок.

Для інформаційного забезпечення функціонування парку буде створений інформаційний портал. Він повинен містити віртуальні тури археологічним парком, науково – популярну інформацію, наукові видання та електронні копії архівних матеріалів. На території турецького форту буде створено простір для організації й проведення фестивалів та інших масових заходів. Для тимчасового розміщення туристів – кемпінг. Приміщення укріплень початку ХХ ст. буде перетворено на арт-простір й виставкові приміщення для тимчасових експозицій археологічних знахідок, художніх робіт, інсталяцій. Для харчування туристів створений фудкорт.

Висновки до розділу 3.

Комплексний аналіз стану розвитку туризму на базі історико-археологічних об’єктів, забезпеченості ресурсами та відповідною інфраструктурою дозволив виділити регіони Одеської та Миколаївської областей. Їх пам’ятки мають найвищу атрактивність, археологічний туризм в цьому регіоні має найбільші перспективи. Більш того, сучасний стан туристичного навантаження, розвиток інфраструктури та ситуація в регіоні в цілому дозволяють запропонувати формування туристичного кластеру історико-археологічного туризму. Такий підхід дозволить вирішити як

комерційні цілі, так й гуманітарні (збереження культурної спадщини, формування дбайливого ставлення до неї, підвищення загального рівня культури та освіти, збільшення додатків місцевого населення та інші).

Серед об'єктів найбільшої уваги потребує комплекс археологічних пам'яток на острові Березань. Для збереження унікального середовища, залучення додаткових ресурсів на дослідження, підвищення якості туристичного обслуговування необхідно створити археологічний парк. Такий парк дозволить вирішити ряд проблем та перевернути увагу потенційних туристів до унікального комплексу, популяризувати відчужені ресурси як для внутрішніх туристів так і для іноземців. Проект може бути реалізований протягом 2021-2023 рр.

ВИСНОВКИ

Аналіз сучасного стану вивчення археологічного туризму дозволяє зробити висновок. Теоретичні основи напряму відпочинку залишаються слабо дослідженими і потребують додаткової уваги. Археологічний туризм як напрям подорожі широко розповсюджується за часи Ренесансу. Саме в цей історичний період зростає інтерес до минулого та його матеріального соліду.

На сьогодні, археологічний туризм один з найрозповсюджених видів відпочинку. Як складова – відвідування пам'яток археології, музеїв, центрів реконструкції входить в більшість турів з різним рівнем занурення. Можна відокремити наступні напрями:

- відвідування археологічних комплексів та музеїв;
- відвідування центрів реконструкції, івентів, майстер-класів, вистав на території дестинацій сформованих на базі археологічних об'єктів;
- участь у археологічних експедиціях в якості волонтера.

Аналіз статистичних даних Всесвітньої туристичної організації можна бачити що археологічний туризм розвивається значними темпами, в тому числі за підтримки світової туристичної спільноти. Найпривабливішими є країни Середземноморського туристичного регіону. Вони є традиційними зонами археологічного туризму, володіють значною ресурсною базою, розвинутою інфраструктурою та традиції організації турів. Їх досвід має найбільше значення для розвитку туризму в Україні.

Україна має колосальну перспективу розвитку археологічного туризму як внутрішнього так і в'їзного. Його розвиток дозволить зберегти пам'ятки культурної спадщини, популяризувати їх серед потенційних туристів, вирішити соціальні та економічні проблеми регіонів.

Серед регіонів що мають найбільший потенціал слід вказати Миколаївську та Одеську області. В них найбільша концентрація об'єктів різних народів, культур цивілізацій, на базі яких можна розвивати

туристичні дестинації. Ресурси регіонів дозволяють ставити питання про формування на їх базі туристичного кластеру історико-археологічного туризму.

Окремо слід виділити острів Березань. Його розташування, ресурсна база та атрактивність дозволяють зробити висновок про значні перспективи розвитку археологічного туризму. Для збереження унікального середовища, залучення додаткових ресурсів на дослідження, підвищення якості туристичного обслуговування необхідно створити археологічний парк. Такий парк дозволить вирішити ряд проблем та перевернути увагу потенційних туристів до унікального комплексу, популяризувати відчужені ресурси як для внутрішніх туристів так і для іноземців. Проект може бути реалізований протягом 2021-2023 рр.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Археологический туризм в Украине и во всех странах мира : сайт. URL: <https://travelluxtour.info/vidy-turizma/arheologicheskij-turizm/> (дата звернення: 10.12.2020).
2. Археологічна спадщина : сайт. URL: https://leksika.com.ua/19440803/legal/arheologichna_spadschina (дата звернення 13.12.2020).
3. Археологічний туризм : сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Археологічний_туризм (дата звернення: 10.12.2020).
4. Археологічні пам'ятки : сайт. URL: https://studme.com.ua/18670317/kulturologiya/arheologicheskie_pamyatniki.htm (дата звернення 15.12.2020).
5. Бабенко Е. Г., Фомин М. В. Проблемы сохранения культурного наследия и развития туризма в Украине // Материалы Научной конференции «Ломоносовские чтения» 2014 года и Международной научной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых «Ломоносов-2014». Севастополь: ООО «Экспресс - печать», 2014. С. 314.
6. Безкорвайна І. М. Фомін М. В. Проблема надтуризму та її вирішення шляхом раціоналізації туристичного навантаження // Світовий та вітчизняний досвід функціонування туристичних дестинацій. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Харківський торговельно-економічний інститут КНТЕУ, 30 жовтня 2020 р., м. Харків). Харків: «Цифра-Принт», 2020. С. 96-97.
7. Всесвітня туристична організація : сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Всесвітня_туристична_організація (дата звернення 18.12.2020).

8. Гончарова Е.Н. Современное состояние археологического туризма на международном рынке туристских услуг : сайт. URL: <https://pgu.ru/upload/iblock/729/9.pdf> (дата звернення 17.12.2020).
9. Домановський А. М. Фомин М. В. Роль археологического туризма в формировании интереса к родной истории у молодежи // Молодь у соціокультурному просторі України. Матеріали міжвузівського науково – методичного семінару (15 грудня 2011 р.). Харків, 2011. С. 65.
10. Древній Київ. Князівство Київська Русь : сайт. URL: <https://parkkyivrus.com/ua/> (дата звернення: 25.12.2020).
11. ЗАКОН УКРАЇН Про охорону культурної спадщини : сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (дата звернення: 16.12.2020).
12. Кам'янець – Подільська фортеця : сайт. URL: <https://karpaty.love/places-objects/zamky-ta-fortetsi-zahidnoi-ukrainy/56-kamjanets-podilska-fortetsja.html> (дата звернення: 18.12.2020).
13. Лиман С.І., Фомін М.В. Інноваційний підхід до розвитку туристичних ресурсів Національного заповідника «Ольвія» // Туристичні тренди – 2017: інновації, бренди, дестинації. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково – практичної конференції, присвяченої 10-річчю кафедри туристичного бізнесу ХТЕІ КНТЕУ. Харків: «Цифра-Принт», 2017. С. 49-51.
14. Національний заповідник «Софія Київська» : сайт. URL: <https://st-sophia.org.ua/uk/golovna/> (дата звернення: 26.12.2020).
15. Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник : сайт. URL: <https://kplavra.kyiv.ua/ua/> (дата звернення: 17.12.2020).
16. Національний музей історії України : сайт. URL: <https://nmiu.org/> (дата звернення 28.12.2020).
17. Національний музей народної архітектури та побуту України : сайт. URL: <http://pirogovo.org.ua/> (дата звернення: 17.12.2020).
18. Пам'ятка археології : сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Памятка_археології (дата звернення: 27.12.2020).

19. Паценко О.Я. Фомін М.В. Вітрильний туризм в Україні, стан та перспективи розвитку // Стан та перспективи розвитку обліку, фінансів та підприємництва в умовах трансформації економіки: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 18 січня 2020 р.). К.: ГО «Київський економічний науковий центр», 2020. С. 56-60.
20. Санюк І.В., Фомін М.В. Проблема розвитку археологічного туризму на півдні України // Стан та перспективи розвитку обліку, фінансів та підприємництва в умовах трансформації економіки: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 18 січня 2020 р.). К.: ГО «Київський економічний науковий центр», 2020. С. 60-63.
21. Світова спадщина ЮНЕСКО : сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Світова_спадщина_ЮНЕСКО#Культурні_критерії (дата звернення: 18.12.2020).
22. Світова спадщина ЮНЕСКО : сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Світова_спадщина_ЮНЕСКО (дата звернення: 26.12.2020).
23. Селевко В.Б., Фомін М.В. Археологічний туризм як перспективний напрям розвитку активно – пізнавального туризму в Україні // Туристичний бізнес: Світові тенденції та пріоритети. Матеріали VII міжнародної науково – практичної конференції з нагоди 10-річчя кафедри туристичного бізнесу (20 листопада 2015 року). Харків: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2015. С. 230-234.
24. Спілка археологів України : сайт. URL: <http://vgosau.kiev.ua/pro-nas/pro-nas> (дата звернення 26.12.2020).
25. Спілка археологів України : сайт. URL: <https://www.youtube.com/channel/UCg3OpEGJKZxgaOGCCbCw15Q> (дата звернення: 26.12.2020).
26. Статут ВГО «Спілка археологів України» : сайт. URL: http://vgosau.kiev.ua/txt/01_statut.pdf (дата звернення 25.12.2020).

27. Туристична діяльність в Україні : сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/tyr/tyr_dil/arch_tyr_dil.htm (дата звернення 19.12.2020).
28. Туристичний кластер Харківщини : монографія / Колектив авторів, гол. ред. О. В. Яковчук. Харків: ФОП Панов А. М., 2019. С. 366-378.
29. Туристичні інформаційні портали м. Одеса : сайт. URL: <https://www.tourinfocenter.odessa.ua/> (дата звернення 29.12.2020).
30. Фомин М. В. Археологический туризм или как изменить будущее // Историко-культурное наследие Причерноморья: изучение и использование в образовании и туризме. Международная конференция. Ялта, 2013. С. 58.
31. Фомин М. В. Археологический туризм как способ сохранения культурного наследия // Методологія досліджень та сучасні соціальні, економічні, технологічні проблеми розвитку суспільства. Збірник тез доповідей науково – практичної конференції науковців, викладачів, спеціалістів. (18.11.2011 р.). Харків, 2011. С. 271-272.
32. Фомин М. В. Археология Святой Земли или об экспедиции Святой Елены // «Византийская мозаика»: Сборник публичных лекций Эллино-византийского лектория. Харьков: Майдан, 2018. Вып.6. С. 123-130.
33. Фомин М. В. Развитие комплексных экскурсионных программ на примере Национального заповедника «Херсонес Таврический» // Соціально-економічний розвиток суспільства на засадах реалізації кластерного підходу. Збірник матеріалів міжнародної конференції. Харків, 2012. С. 87-88.
34. Фомин М. В. Сердце Византии – Собор Святой Софии // «Византийская мозаика»: Сборник публичных лекций Эллино-византийского лектория. Харьков: Майдан, 2019. Вып.7. С. 72-78.
35. Фомин М. В. Тищенко А.В. Шкода Я.Л. Виноделие как элемент культурного наследия // Историко-культурное наследие Причерноморья: изучение и использование в образовании и туризме. Международная конференция. Ялта, 2013. С. 55-56.

36. Фомин М. В. Худешенко А.Ю. Археологический туризм в Украине. Перспективы развития // Историко – культурное наследие Причерноморья: изучение и использование в образовании и туризме: Тезисы докладов. Ялта: РИО КГУ, 2011. С. 115-117.
37. Фомин М. В. Худешенко А.Ю. Возможные пути сохранения историко – археологического наследия Крыма // Материалы X научной конференции «Ломоносовские чтения» 2011 г. и X Международной научной конференции студентов, аспирантов, и молодых ученых «Ломоносов 2012». Севастополь, 2012. С. 104-105.
38. Фомин М. В., Манжаренко И. Н. Проблема вовлечения памятников Национального заповедника «Херсонес Таврический» в экскурсионные программы // Историко-культурное наследие Причерноморья: изучение и использование в образовании и туризме. Международная конференция. Ялта, 2013. С. 31-32.
39. Фомін М. В. Археологічний туризм та віртуальні подорожі // Світовий та вітчизняний досвід функціонування туристичних дестинацій. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Харківський торговельно-економічний інститут КНТЕУ, 30 жовтня 2020 р., м. Харків). Харків: «Цифра-Принт», 2020. С. 122-124
40. Фомін М. В. Проблема розвитку археологічного туризму в Україні // Матеріали науково – практичної конференції з міжнародною участю «Соціально – політична активність молоді в умовах формування громадянського суспільства» (20-21 січня 2017 р.). Харків, 2017. С. 57-58.
41. Фомін М. В. Проблема розвитку археологічного туризму в Україні // Матеріали науково – практичної конференції з міжнародною участю «Соціально – політична активність молоді в умовах формування громадянського суспільства» (20-21 січня 2017 р.). Харків, 2017. С. 57-58.
42. Фомін М.В. Проблеми збереження архітектурно-археологічної спадщини та шляхи вирішення // Тези доповідей 73 науково-технічної

конференції Харківського національного технічного університету будівництва та архітектури. Харків: ХНУБА. 2018. С. 34-35.

43. Фомін М.В. Яковчук О.В. Організація туризму: Методичні вказівки для виконання курсової роботи. Для студентів напряму підготовки 6.140103 «Туризм» галузь знань 1401 «Сфера обслуговування» / Упорядник Яковчук О.В. Харків: РВВ ХТЕІ КНТЕУ, 2014.

44. Фомін М.В., Шевцова О.О. Археологічний туризм в Україні: перспективи розвитку // Матеріали VII міжнародної науково – практичної конференції «Актуальні проблеми методики навчання історії, правознавства та суспільствознавчих дисциплін» / [упорядник Г.Г.Яковенко]. Харків, 2015. - С. 204-210.

45. Хотинська фортеця : сайт. URL: <https://karpaty.love/places-objects/zamky-ta-fortetsi-zahidnoi-ukrainy/61-khotynska-fortetsia.html> (дата звернення 27.12.2020).

46. Церква Спаса на Берестові : сайт. URL: <https://kplavra.kyiv.ua/ua/node/114> (дата звернення: 28.12.2020)

47. ЮНЕСКО : сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/ЮНЕСКО> (дата звернення: 26.12.2020).

48. Яковчук О. В. Оцінка туристичного потенціалу України / О. В. Яковчук // Географія та туризм. 2010. Вип. 10. С. 57-65.

49. About UNWTO : сайт. URL: <https://www.unwto.org/who-we-are> (дата звернення: 23.12.2020).

50. Archaeotourism or Archaeological tourism : сайт. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Archaeological_tourism (дата звернення: 23.12.2020).

51. Deutsches Archäologisches Institut : сайт. URL: <https://www.dainst.org/dai/meldungen> (дата звернення 27.12.2020).

52. European Association of Archaeologists : сайт. URL: <https://www.e-a-a.org/> (дата звернення: 23.12.2020).

53. Global guidelines to restart tourism : сайт. URL: <https://webunwto.s3.eu-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/2020-05/UNWTO-Global-Guidelines-to-Restart-Tourism.pdf> (дата звернення: 23.12.2020).
54. International Tourism Highlights, 2019 Edition : сайт. URL: https://tourlib.net/wto/WTO_highlights_2019.pdf (дата звернення: 22.12.2020).
55. Qui sommes nous? VALEURS : сайт. URL: <https://www.rempart.com/rempart-lassociation/qui-sommes-nous/valeurs/> (дата звернення: 11.12.2020).
56. REMPART : сайт. URL: <https://www.facebook.com/REMPARTasso> (дата звернення: 27.12.2020).
57. Restarting tourism : сайт. URL: <https://www.unwto.org/news/restarting-tourism> (дата звернення: 23.12.2020).
58. Silk Road : сайт. URL: <https://www.unwto.org/silk-road> (дата звернення: 27.12.2020).
59. The Criteria for Selection : сайт. URL: <http://whc.unesco.org/en/criteria/> (дата звернення: 28.12.2020).
60. The Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention : сайт. URL: <https://whc.unesco.org/en/guidelines/> (дата звернення: 23.12.2020).
61. UNESCO in brief - Mission and Mandate : сайт. URL: <https://en.unesco.org/about-us/introducing-unesco> (дата звернення: 23.12.2020).

ДОДАТКИ

СПИСОК ДОДАТКІВ

Додаток А. Схема острову Березань

Додаток Б. Археологічний туризм і туристичні потреби

Додаток В. Аналіз забезпеченості туристичними ресурсами регіонів України

Додаток Г. Аналіз потенціалу створення кластеру археологічного туризму на Півдні України

Додаток Д. Аналіз забезпеченості туристичними ресурсами Півдня України

Додаток Е. Структура Інтернет-порталу Археологічного парку «Березань»

Додаток А. Схема острову Березань

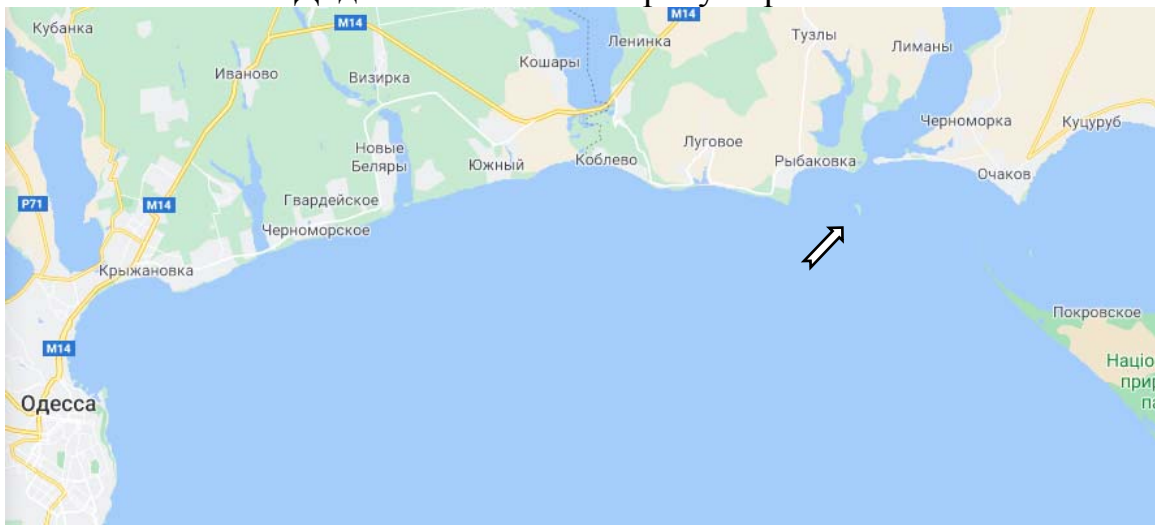

Рис. 1. Острів Березань на карті України

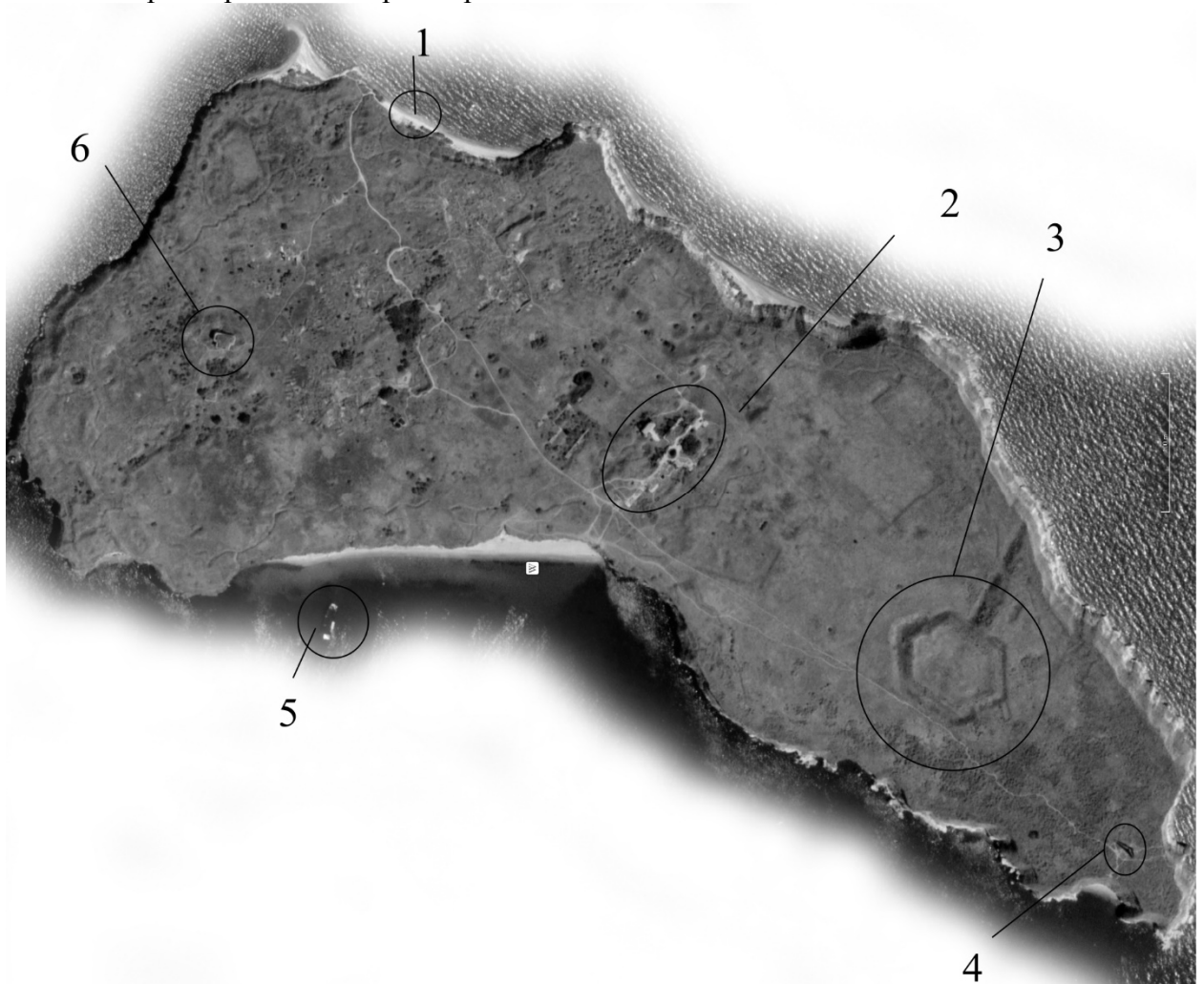

Рис. 2. Цифрами позначені: 1. Місце причалу, зона прийому туристів. 2. Залишки укріплень початку ХХ ст. 3. Турецький форт. 4. Стела на честь героїв революції 1905-1907 рр. 5. Затоплена баржа, причал радянських часів. 6. Археологічний табір.

Додаток Б. Археологічний туризм і туристичні потреби

Рис. 1. Значимість основних рекреаційних потреб [48, с. 57-65]

Таблиця 2. Археологічний туризм.
Оцінка рівня задоволення туристичних потреб.

Туристичні потреби	Види туризму		
	Екскурсійний	Подієвий	Волонтерський
ФІЗІОЛОГІЧНІ $\Sigma=$	2	2	2
Відпочинок	1	1	1
Оздоровлення	1	1	1
Лікування	0	0	0
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ $\Sigma=$	12	12	12
Пізнання	3	3	3
Навчання	3	3	3
Спілкування	3	3	3
Естетизм	3	3	3
АКТИВНІ $\Sigma=$	3	5	9
Фізкультура	1	1	3
Спорт	0	0	0
Пригоди	1	2	3
Екстрим	1	2	3
ЕМОЦІЙНІ $\Sigma=$	6	12	5
Розваги	2	3	2
Ігри	1	3	1
Видовища	2	3	1
Святкування	1	3	1
СПЕЦИФІЧНІ $\Sigma=$	6	6	6
Релігія	0	0	0
Хобі	3	3	3
Фанатизм	0	0	0
Робота	0	0	2
Шопінг	0	0	0

(розроблено автором на основі методики запропонованої О.В. Яковчуком

[43, с. 32, таб. 5.3.]

Критерії оцінювання: 0 – не впливає; 1 – вплив слабкий, задоволення потреб на низькому рівні; 2 – вплив середній, задоволення потреб на середньому рівні; 3 – впливи великий, задоволення потреб на високому рівні.

Додаток Е. Аналіз забезпеченості туристичними ресурсами регіонів України

Рис. 1. Значимість основних туристичних ресурсів України [48, с. 57-65]

Рис. 2. Значимість елементів туристичної інфраструктури України [48, с. 57-65]

Таблиця 1. Ресурсозабезпеченість регіонів України (ПРИРОДНІ) [28, с. 374]

Регіон	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	гори	море	води	ліси	ПЗФ	рекр.	клімат	біорізн.	мінводи	печери
	% від території регіону						дні	види	Дже рела	км
АР Крим + Севастополь	16,7	6,5	6,6	13,7	6,5	6,0	229	523	9	115,1
Вінницька	0	0	8,5	13,7	2	1,8	174	188	8	0,3
Волинська	0	0	23,1	34,7	11,1	2,5	172	173	1	0,1
Дніпропетровська	0	0	5,6	6,2	1,8	3,3	172	225	8	0,1
Донецька	0	0,3	3,1	8	3,5	4,2	165	279	14	0,6
Житомирська	0	0	3	36,6	4,4	0,7	169	231	5	0,1
Закарпатська	77,3	0	16,8	54,2	13,4	1,0	192	426	21	5,6
Запорізька	0	0,4	11,7	4,5	4,5	0,0	181	114	4	0,1
Івано-Франківська	49,6	0	6,2	45	15,7	11,6	169	194	2	5,4
Київська + м. Київ	0	0	8,1	27	4	3,2	166	290	6	0,3
Кіровоградська	0	0	6,8	6,8	1,5	0,8	179	137	2	0,1
Луганська	0	0	4,6	12,7	3	1,8	156	247	8	0,3
Львівська	20,6	0	14,8	31,7	6,7	4,0	181	245	19	1,3
Миколаївська	0	0,4	9,8	5,2	2,9	1,7	206	127	5	0,2
Одеська	0	0,8	7,2	7,8	4,3	3,1	213	263	17	6,8
Полтавська	0	0	7,7	9,4	4,6	1,7	166	135	9	0,2
Рівненська	0	0	14,7	42,1	8,8	2,0	171	164	3	0,4
Сумська	0	0	11,8	18,7	7,4	1,4	152	187	1	0,1
Тернопільська	0	0	13,4	14,2	8,9	1,1	176	320	3	448,9
Харківська	0	0	4,5	13,3	2,3	0,4	159	238	2	0,1
Херсонська	0	3,5	4,9	9,3	7,9	2,3	194	255	2	0,1
Хмельницька	0	0	12,9	13,9	14,9	4,8	175	198	9	3,1
Черкаська	0	0	18	16,5	2,9	1,7	172	136	4	0,2
Чернівецька	32,1	0	7,2	31,9	12,8	1,6	182	236	2	111,2
Чернігівська	0	0	5,7	22,4	7,7	2,1	158	204	1	0,1

Таблиця 2 - Ресурсозабезпеченість регіонів України (АНТРОПОГЕННІ) [28, с. 373]

Регіон	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
	Архітектура	Історія	Археологія	Монументи	СПМ	Музеї	Релігія	Біосоц	Фестивалі	Експо
	пам'яток на тис. км ²				всього об'єктів					
Крим	36,1	198,0	277,0	20,3	31	22	191	32	11	96
Вінницька	22,8	67,8	54,1	7,6	36	25	678	30	2	36
Волинська	24,1	63,8	7,4	1,7	11	10	676	57	8	4
Дніпропетровська	10,8	45,6	131,0	14,1	8	7	103	21	4	36
Донецька	2,8	73,2	73,8	6,5	1	22	331	21	2	14
Житомирська	10,2	76,4	27,2	2,9	23	5	598	46	2	54
Закарпатська	12,7	102,0	37,6	5,2	34	6	920	28	22	1
Запорізька	0,4	60,8	220,0	2,7	16	19	87	32	2	42
Івано-Франківська	103,0	64,0	107,0	10,2	8	15	1028	62	7	9
Київська + м. Київ	31,3	135,0	105,0	16,3	24	45	708	343	43	200
Кіровоградська	15,5	100,0	108,0	1,2	7	19	70	23	1	18
Луганська	12,4	44,1	188,0	8,4	9	15	238	23	1	1
Львівська	155,0	175,0	40,6	13,9	59	17	1880	249	54	24
Миколаївська	5,0	49,2	120,0	14,1	19	2	166	21	1	29
Одеська	47,8	46,5	49,7	15,3	22	13	362	115	10	139
Полтавська	6,4	85,6	42,9	17,3	18	19	227	141	7	31
Рівненська	16,8	87,6	54,1	4,2	14	10	706	18	5	8
Сумська	20,8	61,0	28,9	4	21	11	275	64	3	45
Тернопільська	94,4	121,0	30,9	11,9	13	11	1203	33	9	1
Харківська	25,3	82,5	145,0	9,3	5	26	101	46	8	30
Херсонська	3,4	79,3	119,0	4,6	12	6	141	20	3	18
Хмельницька	14,9	119,0	5,1	23	35	14	595	28	8	16
Черкаська	6,8	87,0	115,0	17,2	41	23	137	61	1	16
Чернівецька	91,2	72,3	103,0	5,6	40	4	680	29	4	7
Чернігівська	24,5	71,4	72,6	3,9	19	28	305	108	3	5

Додаток Ж. Аналіз потенціалу створення кластеру археологічного туризму
на Півдні України

Таблиця 1 - Розвиток туристичного підприємництва в Україні [28, с.375]

Регіон	Кількість суб'єктів туристичної діяльності						Працівники тур.підпр.	Доходи, млн.грн.	Витрати на створення турпродукту					
	Разом	форма		статус					Усього, млн. грн	%				
		Юрид. особи	ФОП	Тур-оператори	Тур-агенти	Екскурс. суб'єкти				Про-живання	транспорт	харчування	екскурсії	інші
Україна	4793	2485	2351	877	3512	404	14411	4937,7	4117,4	49,6	39,9	3,8	0,8	5,9
АР Крим	636	234	359	163	234	239	2326	787,4	610,8	86,8	3,0	4,2	1,3	4,6
Вінницька	79	34	45	11	67	1	184	8,3	2,5	24,7	4,6	8,3	0,0	62,4
Волинська	76	35	41	15	59	2	125	9,8	0,1	61,1	28,5	0,0	0,5	9,9
Дніпропетровська	397	163	234	27	362	8	746	40,1	16,9	73,1	8,2	11,6	3,6	3,5
Донецька	408	166	242	37	368	3	751	169,2	93,8	81,0	17,2	0,9	0,4	0,6
Житомирська	64	24	40	4	57	3	102	4,1	0,2	82,8	13,8	2,1	1,2	0,2
Закарпатська	149	61	88	18	118	13	422	12,2	5,4	45,4	7,3	40,6	2,9	3,8
Запорізька	166	81	85	17	143	6	423	22,9	2,3	50,4	23,0	8,8	4,1	13,8
Івано-Франківська	116	54	62	21	88	7	547	220,4	228,8	34,6	1,2	8,4	0,1	55,8
Київська	948	724	224	279	657	12	4247	3216,4	2756,9	42,0	53,1	2,5	0,3	2,1
Кіровоградська	50	20	30	6	42	2	194	17,6	0,9	26,9	20,9	40,6	3,3	8,3
Луганська	94	33	61	2	92	0	159	19,8	4,7	74,6	12,0	6,2	3,0	4,2
Львівська	230	134	96	60	115	55	681	114,1	117,6	59,8	20,9	9,0	0,6	9,6
Миколаївська	86	42	44	6	77	3	335	35,6	5,2	76,4	1,9	1,7	0,1	19,9
Одеська	261	175	86	116	139	6	976	102,4	214,3	35,6	47,6	7,3	5,6	4,0
Полтавська	116	35	81	4	111	1	227	8,0	0,1	46,7	27,9	15,7	6,6	3,0
Рівненська	50	30	20	9	40	1	92	6,6	3,0	69,7	13,1	6,3	2,6	8,2
Сумська	74	21	53	5	67	2	57	3,8	0,2	59,4	34,2	2,3	2,4	1,8
Тернопільська	72	30	42	12	55	5	120	5,4	0,5	32,9	26,4	24,1	9,8	6,9
Харківська	296	125	171	17	272	7	641	54,8	34,8	44,4	25,0	29,7	0,1	0,8
Херсонська	82	22	60	5	65	12	296	47,5	1,7	64,8	9,0	22,7	0,0	3,5
Хмельницька	76	30	46	3	62	11	133	8,9	2,0	37,7	34,4	10,7	0,5	16,8
Черкаська	98	35	63	7	88	3	136	7,9	0,3	36,3	60,5	0,0	2,8	0,4
Чернівецька	119	71	48	30	87	2	410	12,5	14,2	73,9	22,0	1,1	0,2	2,7
Чернігівська	50	20	30	3	47	0	81	2,1	0,4	67,8	28,8	0,0	1,6	1,8

Таблиця 2 - Використання туристичної інфраструктури в регіонах України [28, с.376]

Регіон	Заклади розміщення				Санаторно-курортні заклади					Ресторанне господарство			
	Готелі		Інші заклади		заклади	з них			ліжко-місця	заклади		оборот	
	Кільк.	Містк.	Кільк.	Містк.		санат	б/в	інші		Кільк.	Містк.	млн. грн	на 1 закл.
Україна	849	76355	882	110266	2991	453	1947	591	443 636	4744	1570738	9509	2,004
АРК + Севастополь	62	8244	42	7595	543	115	268	160	120 161	375	67981	482	1,285
Вінницька	15	1148	6	216	30	21	3	6	5 538	89	79576	165	1,854
Волинська	20	1269	11	1162	78	6	68	4	4 009	94	65998	159	1,691
Дніпропетровська	60	4769	61	8756	131	17	83	31	17 772	249	88521	700	2,811
Донецька	53	3856	24	1354	332	15	224	93	45 048	392	129305	838	2,138
Житомирська	25	1446	19	3470	20	6	8	6	2 419	72	37833	181	2,514
Закарпатська	33	3085	34	2295	60	20	27	13	6 593	165	24801	100	0,606
Запорізька	24	2013	6	550	220	16	176	28	32 424	149	42044	266	1,785
Івано-Франківська	27	3372	11	474	35	11	6	18	3 831	139	32502	107	0,770
Київська	33	2441	23	2536	81	13	60	8	11 644	147	67480	485	3,299
Кіровоградська	12	861	6	782	41	3	34	4	2 529	61	32194	85	1,393
Луганська	43	2168	58	3860	74	12	39	23	4 775	101	59895	232	2,297
Львівська	84	7170	75	4740	101	47	32	22	18 549	658	98480	519	0,789
Миколаївська	20	1405	102	18268	205	10	172	23	30 364	98	29116	148	1,510
Одеська	45	5235	36	3107	427	32	377	18	53 536	406	55113	484	1,192
Полтавська	25	1841	20	938	28	13	6	9	4 989	123	39860	204	1,659
Рівненська	16	1335	7	1351	22	8	7	7	3 042	77	51763	181	2,351
Сумська	13	952	23	1973	25	4	16	5	2 706	69	51473	160	2,319
Тернопільська	19	1085	19	2769	18	10	3	5	2 408	65	51572	84	1,292
Харківська	24	2116	18	806	95	15	68	12	11 530	315	114640	601	1,908
Херсонська	13	1178	122	24308	229	8	161	60	34 140	66	22709	74	1,121
Хмельницька	16	1282	15	721	16	14	1	1	1 813	110	67118	91	0,827
Черкаська	29	1605	36	4282	61	9	46	6	6 874	62	25540	120	1,935
Чернівецька	16	1702	15	3182	12	4	4	4	1 415	75	29425	90	1,200
Чернігівська	35	1354	26	2663	38	7	26	5	4 533	94	33323	186	1,979

Таблиця 3 - Транспортна інфраструктура в регіонах України [28, с. 377]

Регіон	Територія, тис. км ²	Населення, тис. жит	Залізничі загального користування		Автошляхи з твердим покриттям		Повітряний транспорт				
			км	км / 1000 км ²	км	км / 1000 км ²	Аеропорти		Пасажиропотік, тис. за рік		
							Міжн.	Внутр.	всього	Міжн.	Внутр.
Україна			21684	36	165844	275	22	11	14152	11324	2658
АР Крим + Севастополь	27,0	2333	629	23	6617	245	1	2	1100	750	350
Вінницька	26,5	1627	1074	41	8982	339		1	10	9	1
Волинська	20,1	1036	597	30	5752	286		1			
Дніпропетровська	31,9	3317	1558	49	9148	287	2		450	300	150
Донецька	26,5	4390	1591	60	8021	303	2	1	1000	700	300
Житомирська	29,8	1274	1013	34	8310	279		1			
Закарпатська	12,8	1248	606	47	3338	261	1		10	2	8
Запорізька	27,2	1791	990	36	6816	251	1		60	45	15
Івано-Франківська	13,9	1377	496	36	4173	300	1		120	90	30
Київська + Київ	28,9	4487	792	27	8551	296	2		8700	7400	1130
Кіровоградська	24,6	996	892	36	6194	252		1			
Луганська	26,7	2268	1092	41	5809	218			50	35	15
Львівська	21,8	2523	1280	59	8193	376	1		550	400	150
Миколаївська	24,6	1178	711	29	4785	195	1		20	18	2
Одеська	33,3	2377	1068	32	8051	242	3		850	650	200
Полтавська	28,8	1469	852	30	8875	308		1	1		1
Рівненська	20,1	1153	585	29	5055	251	1				
Сумська	23,8	1150	734	31	6713	282		1	1		1
Тернопільська	13,8	1077	564	41	4976	361	1				
Харківська	31,4	2727	1514	48	9372	298	1		500	400	100
Херсонська	28,5	1082	452	16	4972	174	1				
Хмельницька	20,6	1317	737	36	7123	346		1			
Черкаська	20,9	1274	588	28	5925	283		1			
Чернівецька	8,1	902	413	51	2873	355	1		30	25	5
Чернігівська	31,9	1080	856	27	7222	226					

Додаток Д. Аналіз забезпеченості туристичними ресурсами Півдня України

Таблиця 1. Рівень забезпеченості природними ресурсами

Види туристичних ресурсів							
	Ідеал	Очаків	Рибаківка	Острів Березань	Морське	Коблево	Одеса
ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩНЕ	25	12	13	13	14	14	14
клімат	5	3	3	3	3	3	3
море	5	3	4	5	5	5	5
гори	5	0	0	0	0	0	0
рівнини	5	5	5	5	5	5	5
ліси	5	1	1	0	1	1	1
ОБ'ЄКТНЕ	25	4	4	1	4	4	4
річки	5	2	0	0	0	0	1
озера	5	0	2	0	2	2	2
водоспади	5	0	0	0	0	0	0
печери	5	0	0	0	0	0	0
біорізноманіття	5	2	2	1	2	2	1
ОРГАНІЗОВАНЕ	25	5	5	1	5	5	5
терми	5	0	0	0	0	0	0
мінеральні води	5	0	0	0	0	0	2
лікувальні грязі	5	3	3	0	3	3	3
ПЗФ	5	1	1	1	1	1	1
агроландшафти	5	1	1	0	1	1	1

(розроблено автором на основі методики запропонованої О.В. Яковчуком

[43, с. 32, таб. 5.3.]

Критерії оцінювання: 0 – не впливає; 1 – вплив слабкий, задоволення потреб на низькому рівні; 2 – вплив середній, задоволення потреб на середньому рівні; 3 – впливи великий, задоволення потреб на високому рівні.

Таблиця 2. Рівень забезпеченості антропогенними туристичними ресурсами

Види туристичних ресурсів							
	Ідеал	Очаків	Рибаківка	Острів Березань	Морське	Коблево	Одеса
ІСТОРИЧНІ	25	4	0	10	0	0	15
історична архітектура	5	1	0	3	0	0	4
пам'ятки історії	5	2	0	5	0	0	4
релігійні центри	5	0	0	0	0	0	3
монументальні споруди	5	1	0	2	0	0	4
біосоціальні пам'ятки	5	0	0	0	0	0	0
ОРГАНІЗОВАНІ	25	3	0	1	0	1	14
сади, парки	5	1	0	0	0	0	3
етноцентри і скансени	5	0	0	0	0	0	0
музеї	5	1	0	1	0	1	4
культурні події	5	1	0	0	0	0	4
спортивні події	5	0	0	0	0	0	3
СУЧАСНІ	25	1	0	0	0	2	14
тематичні парки	5	1	0	0	0	1	3
розважальні центри	5	0	0	0	0	0	3
сучасна архітектура	5	0	0	0	0	0	3
інженерні споруди	5	0	0	0	0	0	3
промисловість	5	0	0	0	0	1	2

(розроблено автором на основі методики запропонованої О.В. Яковчуком

[43, с. 32, таб. 5.3.]

Критерії оцінювання: 0 – не впливає; 1 – вплив слабкий, задоволення потреб на низькому рівні; 2 – вплив середній, задоволення потреб на середньому рівні; 3 – впливи великий, задоволення потреб на високому рівні.

Таблиця 3. Оцінка рівня задоволення туристичних потреб

Туристичні потреби		Коефіцієнт впливу	Ідеал							
			Очаків	Рибаківка	Острів Березань	Морське	Коблево	Одеса		
ФІЗ			15	6	5			5	5	12
1	відпочинок	20	5	3	3	-		3	3	4
2	оздоровлення	10	5	2	2	-		2	2	4
3	лікування	6	5	1	0	-		0	0	4
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ			20	11	3	12		3	3	16
4	пізнання	10	5	3	0	3		0	0	4
5	навчання	3	5	2	0	2		0	0	4
6	спілкування	3	5	3	1	3		1	1	4
7	естетизм	10	5	3	2	4		2	2	4
АКТИВНІ			15	4	2	4		2	2	12
9	спорт	10	5	1	0	-		0	0	4
10	пригоди	3	5	2	1	2		1	1	4
11	екстрим	3	5	1	1	2		1	1	4
ЕМОЦІЙНІ			20	8	2	1		2	2	16
12	розваги	5	5	2	1	0		1	1	4
14	видовища	1	5	2	0	0		0	0	4
15	святкування	1	5	2	0	0		0	0	4
16	естетичні	1	5	2	1	1		1	1	4
СПЕЦИФІЧНІ			25	1	1	4		1	1	15
17	релігія	3	5	0	0	0		0	0	3
18	хобі	5	5	1	1	2		1	1	3
19	фанатизм	1	5	0	0	0		0	0	3
20	робота	3	5	0	0	2		0	0	3
21	шопінг	3	5	0	0	0		0	0	3

(розроблено автором на основі методики запропонованої О.В. Яковчуком

[43, с. 32, таб. 5.3.]

Критерії оцінювання: 0 – не впливає; 1 – вплив слабкий, задоволення потреб на низькому рівні; 2 – вплив середній, задоволення потреб на середньому рівні; 3 – впливи великий, задоволення потреб на високому рівні.

Таблиця 4. Стан розвитку індустрії туризму регіоні

Елементи туристичної інфраструктури							
	Ідеал	Очаків	Рибаківка	Острів Березань	Морське	Коблево	Одеса
ТУРИСТИЧНІ ПІДПРИЄМСТВА	20	4	0	0	0	4	20
Оператори	5	1	0	0	0	1	5
агентства	5	1	0	0	0	1	5
ФОП	5	1	0	0	0	1	5
екскурсійні бюро	5	1	0	0	0	1	5
ТУРИСТИЧНА ІНФРАСТРУКТУРА	20	9	4	0	4	8	20
розміщення	5	3	1	0	1	2	5
транспортування	5	2	1	0	1	2	5
харчування	5	2	1	0	1	2	5
торгівля	5	2	1	0	1	2	5
ГРОМАДСЬКІ ІНСТИТУЦІЇ	25	2	0	0	0	0	25
вища освіта	5	0	0	0	0	0	5
Загальна освіта	5	0	0	0	0	0	5
наука і дослідження	5	0	0	2	0	0	5
культура і дозвілля	5	1	0	0	0	0	5
громадські організації	5	1	0	0	0	0	5
АДМІНІСТРАТИВНА СИСТЕМА	20	3	3	0	3	3	18
наддержавна влада	5	0	0	0	0	0	3
державна влада	5	1	1	0	1	1	5
регіональна влада	5	1	1	0	1	1	5
місцева влада	5	1	1	0	1	1	5
РЕСУРСНЕ СЕРЕДОВИЩЕ	20	3	2	4	2	4	10
природно-географічне	5	2	2	2	2	2	2
історико-культурне	5	1	0	2	0	0	3
соціально-демографічне	5	0	0	0	0	1	2
фінансово-інвестиційне	5	0	0	0	0	1	3

(розроблено автором на основі методики запропонованої О.В. Яковчуком

[43, с. 32, таб. 5.3.]

Критерії оцінювання: 0 – не впливає; 1 – вплив слабкий, задоволення потреб на низькому рівні; 2 – вплив середній, задоволення потреб на середньому рівні; 3 – впливи великий, задоволення потреб на високому рівні.

Таблиця 5. SWOT – аналіз туристичних ресурсів регіону

	Позитивний вплив	Негативний вплив
Внутрішнє середовище	<p>Переваги:</p> <ul style="list-style-type: none"> - туристичний сезон - близько 5 міс/рік; - поблизу знаходяться курортні міста з традиційно високим рівнем навантаження; - наявність впливових додаткових ресурсів: моря, лиманів, лікувальних грязей; - розвинута транспортна мережа, можливість залучення іноземних туристів; - розвинута туристична інфраструктура. 	<p>Слабкі сторони:</p> <ul style="list-style-type: none"> - недостатня забезпеченість ресурсами для розвитку багатьох видів туризму; - вплив вод Дніпровського лиману на стан води в Очакові та Рибаківці. - низький рівень забезпеченості питною водою; - слабкий рівень інформаційного та рекламного забезпечення.
Зовнішнє середовище	<p>Можливості:</p> <ul style="list-style-type: none"> - перспективи використання території для туристичних потреб з травня вересень; - розвиток видів туризму пов'язаних з морським відпочинком, активним та пасивним; - перспективи розвитку лікувального туризму з використанням ресурсів лиманів; - створення розважальних заходів з використанням існуючих ресурсів; - створення археологічного парку-скансену на острові Березань. 	<p>Загрози:</p> <ul style="list-style-type: none"> - карантинні обмеження, пов'язані з пандемією; - падіння рівня доходів населення, зменшення туристичних потоків; - політичні та економічні кризові явища.